

AZ ÁRUCSERE NÉPRAJZA SZEMPONTOK ÉS ADATOK

Az árucserre kérdése mindeddig elkerülte a néprajzkutatók figyelmét. A tőkés rendszer idején kiépült hatalmas vasúthálózat és mozgékony kereskedelem bővületében a kortárs kutatók szemében jelentéktelennek tűntek az árucserre egyes nagy múltú formái. Ehhez járult az a történetellenes archaizáló felfogás, mely szerint a nép megrekedt volna valami kezdetleges önellátásnál. Ilyenformán a szekeresésgről, fuvarosságról, a tutajos, csónakos szállításról, a nép által használt gyalogos, lovas, szekeres és vízi szállítási és árusítási utakról, úthálózatokról, a népi árucserre fontos helyi csomópontjairól, búcsúkról és vásárokról – csupán elvétve jelentek meg kisebb írások. Ezek is inkább irodalmi jellegű, hangulatkeltő leírások, nem pedig a kérdés elemzése, vagy a népi életmód és műveltség szempontjából való értékelések. A népi árucserre problematikájából a kutatók figyelmé alig terjedt túl egyes közlekedő-teherhordó eszközök száraz tipologizálásán. Megfelelő előmunkálatok híján tehát a kérdést összefoglalóan vagy akár elvileg tárgyaló munka megírására még csak kísérlet sem történt szakirodalmunkban.

Pedig az árucserre a nép foglalatosságainak egyike, gondja és gyakorlása a népélet szerves tartozéka. Ugyanakkor szerepének ismerete híján lehetetlen teljes és helyes képet nyerni bármely nép vagy néprajzi vidék sajátos vonásairól, e vonások kialakulásáról. A különböző szomszédos népek, néprajzi csoportok kultúrleltárában észlelt azonosságokat hajlamosak voltunk egyszerűen az azonos feltételek, az azonos eredet vagy pedig a „kölcsonhatás” általános szólamaival elintézni. Így sikkadtak el a népi árucserre lényeges néprajzi kérdései: az árucserének a népéletben betöltött és etnikumalakító szerepének kérdései. E hiányosság pótlása tehát néprajzkutatásunk egyik legfőbb feladataként jelentkezik.

Az árucserre az egymástól különböző javakkal rendelkezők között történik. Ahol az előállított javak azonosak, ott nem beszélhetünk árucseréről, legfennebb kölcsönzésről. Annál inkább fönnáll az áruk kicserélésének szüksége a különböző adottságú területek lakossága közt. Míg az egymástól különböző adottságú nagy területek közt a javak kicserélése a nagy távolságok miatt a legszükségesebbekre korlátozódik, és csak kevés embert hoz mozgásba, addig a változatos adottságú területeken belül az árucserre állandóvá, rendszeressé, sűrűvé válik, a termékek nagy tömege lüktet a szomszédos tájak, falvak közt, s a cserretevékenység valóságos mozgalom képét mutatja.

A Kárpátok hosszú vonulata mentén, a széles hegyövezet és a szomszédos síkvidékek közti gazdasági-kulturális különbségek igen sokoldalú és intenzív árucserét alakítottak ki. Erre mutatnak az Északi-Kárpátok vidékén lüktető vándorkereskedéssel¹, a Keleti-Kárpátok erdős vidékeiről induló nagyméretű tutajozással² vagy a Déli-Kárpátok vándorjuhaszatával

és szekeres kereskedésével³ foglalkozó eddigi leírások, ismertetések is. E hegy–síkvadék közti árucseré mellett Erdélyben igen fejlett volt a folyóvölgyek által összeszabdalt, változatos belső tájak közti árucseré is, valamint nagy jelentőségű volt mindig a Kárpátokon inneni és túli, különböző adottságú tartományok között az alkalmas szorosokon átáramló nagytávolságú kereskedelem⁴. Ez utóbbi jelentőségét kiválóan példázza a szekeres falvaktól övezett erdélyi kapuvárosok (Brassó, Szeben) földuzzadása és a munténiai oldalon, az átjárók közelében, kereskedelmi utak mentén keletkezett régi székvárosok (Cîmpulung, Argeş, Tîrgovişte, Bukarest) kialakulása⁵. Erdély mozgalmas belső kereskedésére mutat az a több mint 600 régi vásároshely, mely a népi árucseré évszakonkénti lebonyolításának színtere volt.

Erdély e páratlanul nagy belső népi kereskedelmi mozgalmának alapját a változatos természeti, gazdasági, történeti, fejlődési, kulturális viszonyok által létrehozott sokoldalú népi árutermelés adja meg, melyet a lakosság általános igényessége is ösztönzött. A földművelésre alkalmas alsóbb és a legelőkben bővelkedő hegyvidékek közötti dombos övezetben az élet, illetve az életszínvonal fenntartása érdekében a lakosság a különféle helyi erőforrásoknak és saját tapasztalati ismereteinek megfelelő mesterségekhez nyúl. Így különösen a mesterségi termékeket könnyebben felvevő földműves tájak közelében találni egész sorát vagy kisebb-nagyobb csoportját az olyan falvaknak, hol a lakosság tekintélyes, néha túlnyomó része ipari munkával igyekszik pótolni a földművelés megállattenyésztés hiányait. Van, hol a lakosság sokoldalú háziiparának termékeit csak alkalmilag dobja piacra, hogy a vásárban „kevés pénzt” csináljon belőlük (különösen az élelmiszerek feldolgozásában és a nők textilfeldolgozásában találni erre sok példát), másutt azonban a falu egész népe rááll csupán egy-két kifizetődőbbnek talált munkára.

Így jött létre a specializált falvak hosszú sora Erdélyben. A saját megfigyeléseimmel is kiegészített eddigi néprajzi irodalom alapján összeállított lajstromon több mint 700 népi ipari központ szerepel (túlnyomó részben olyan falvak, melyek egyetlen mesterségi ágat üznek, s így csupán egyszer fordulnak elő a felsorolásban). Ezeken kívül találunk még az ösfoglalkozások ágaiban specializált falvakat is: 18 gyűjtögetéssel, halászattal, vadászattal foglalkozó falut, 26 olyan falut, hol a lakosság a vásárokon különös nevezetességre tett szert saját tenyésztésű állatfajtákkal, és 82 kertészete, gyümölcs-, illetve szőlőtermelése folytán nevezetes falut. A mesterségek közül Erdélyben – természetesen – a fámunkák foglalkoztatják a legtöbb falut, a népi ipari központoknak mintegy felét. Ezek közül a fenyvesek közelében levő falvakban a deszka, zsindegy- és faedénykészítés honosodott meg, a nyírfás erdők vidékén a különféle szerszámok (favilla, nyírágseprű), a bükkerdők övezetében pedig ácsolt bútorok s más szerszámok (szuszék, hambár, szövöszték stb.) nagyban készítésére specializálták magukat egyes falvak; a tölgyes vidékeken sokfelé a fejlettebb ácsmesterség, kerekesség, kádármesterség és fafaragás lett jellegzetes. Szén- és hamuzsírégéssel a közelmúltban még 10 helyen, ácsmesterséggel 58, deszkametszéssel (vízifűrész) 37, zsin-

delykészítéssel 36, fenyőfaedény-készítéssel 24, hordókészítéssel 30, népies bútorkészítéssel (ácsolt keményfa és festett fenyőbútor) pedig 29 faluban foglalkoztak tömegesen. 24 szekérgyártó s kerekes, 7 faeke-, 8 járom-, 4 borona-, 17 favilla- s gereblye-, 7 szövőszék-, 7 fonókerék-, 8 szövőborda-, 9 szita- és rosta-, 6 fatál-, 8 teknő- s kanál- és 15 egyéb famunkával foglalkozó faluról tudunk. A bőrmunka az állattenyésztő hegyvidék felé eső vásároshelyeken s ezek közelében kapott lábra sok faluban: 19 helyen a tímármesterség és szíjgyártás, 21 helyen a csizma-készítés, 31 helyen meg a szücsmesterség adott a lakosság jelentős részének kerestet. Szűrszabással és népi kalapkészítéssel 12, illetve 9 vásáros- és más helyen foglalkoztak tömegesen, szűrposztó-, vászon- és takácszsóttos-készítő, hímző- és csipkekötő helyet 47-et ismerünk Erdélyben, míg kosár-, seprű-, gyékény-, panusaszatyor- és szalmakalap-fonással 29 falu majdnem egész lakossága kereste kenyerét.

A népi iparok közül Erdélyben legnevezetesebb a fazekasság. Ez nem csupán az erdélyi konyha sokféle edényhasználatával és a falakat ékesítő díszedények alkalmazásával, hanem – a fazekasok ráutaltságán kívül – a sok helyt látható alkalmas anyaggal és földfestéssel, az ólomház-anyag itteni (Nagybánya) megszerzésével magyarázható. Egyes népi bőr-, szövet- és vasáru mellett a fazekastermékekből volt a legnagyobb kivitel a Kárpátokon túli tartományokba is. 76 népi fazekasközpontot tartunk számon. Fedőcserép-égetéssel, míg a szalma- és zsindegyfedés általános szokás volt, alig 6 helyen foglalkoztak; a mészégetés 8, kőszegés, kőfaragás, kőművesség 19 faluban fontos foglalkozás ma is. Az aranymosásnak, vas-, arany-, réz- és kénbányászatnak 44 faluban van 1848 előtti hagyománya, a fémfeldolgozásnak (vasverés, aranyzúzás, kovács- és lakatosmunka, csengettyű- és harangöntés) pedig 45 községben.

Hogy e sok száz népi árutermelő központ a modern gyáripár előtti időkben milyen mennyiségű árucikket szállított szerte a vásárokra, kisebb vásároshelyekre, a falvakba és gyakran Erdély határain kívül is, pontos számokban nem mutatható ki. Annyi azonban bizonyos, hogy a földműves lakosok igényeit is szinte teljességében, de a kisszámú városi lakosság és nemesség igényeit jelentős részben olcsó népi ipari áru elégítette ki. Az áruforgalom mennyiségét leginkább néhány példán át érzékelhetjük: a Maroson való tutajozás utolsó virágzása idején (1860–1880) csupán Maroshévízről évente 16 000 „negyedtutaj” ereszkedett alá mintegy 2 millió deszkával, rengeteg zsindegyel és épületfával; Nyárad-selyén évente 10 000 zsák szenet égettek és szállítottak Marosvásárhelyre; Harasztkeréken a gyékényesek csupán gyékényszőnyegből évente 25 000 darabot készítettek. Torockón 80–100 évvel ezelőtt a feldolgozott félkész és kész vasáru évi átlagtermelése 10–13 000 mázsa volt.⁶ A fazekasok termelését jellemzi, hogy a két legnagyobb fazekasközpont (Rév vagy Korond) évente előállított edényeinek száma 1955-ben külön-külön is elérte a milliós számot. Egykori emlék szerint a backamadarasi cseréppipa-készítők termelése oly nagy volt, hogy a mesterek nem darabonként, hanem „vékaszámra” adták el a viszontelárusítóknak. Szke-

risorán a 40-es években több mint félezer cseberkészítő és cseberjavító élt mestersége után, s a mariseli zszindelykészítők száma is megközelítette a 200-at.

Az árucseré néprajzi tanulmányozója a népi kultúrjavak forgalmának, cseréjének, közvetítésének nagy múltú formáit, hagyományos intézményeit, ezek működését és szerepét vizsgálja. E kérdések tanulmányozása különösen sok tanulsággal járhat olyan változatos területen, mint Erdély és a vele érintkező szomszédos vidékek. A népi árutermelés, a termékek elszállításának módjai, az utazás, árusítás, vásár különböző kérdései a változatos természeti-történeti adottságoknak megfelelő változatos formákat mutatják. Ugyanakkor az árucseré e formái fontos szerepet töltek be az egyes tájak etnikumának egységessé való alakításában, s a különböző tájak, népek közti mélyreható gazdasági, társadalmi és művelődési kapcsolatok fejlődésében.

Dolgozatommal e kérdések fölvetése a célom.

1. AZ ÁRUSZÁLLÍTÁS KEZDETLEGESEBB MÓDJAI

A népi ipar roppant árumennyiségének a fogyasztókhoz való juttatása külön kereseti lehetősége volt a termőföldje után alig élő lakoságnak. Éppen ezért az áruszállítást a mester lehetőleg nem is adta ki a kezéből, de ha ki is adta, csak a saját falubéli szállítók végezték. Az árutermelő-szállító-árusító azonossága, valamint a kezdetleges szállítóeszközök és a többnyire apránként való árusítás tette, hogy a népi áruszállítás hatalmas tömegeket hozott mozgásba, ami társadalmi-kulturális szempontból is igen nagy jelentőségű sajátossága a népi árucserének.

Az eladásra szánt áru szállításának többféle módja használatos. Még ugyanazon csoporton belül és egyazon időben lehetett kezdetlegesebb és fejlettebb formája aszerint, hogy milyen úton (mely irányban) bonyolították le a szállítást. Így például azokat a torockói vasárucikkeket, amelyeket nem helybeli boltokban árultak (pl. patkó), és nem is a vásárokra a környékről helybe jövő megrendelőknek készítettek (fejszefélék s más eszközök), hátan, lóháton és szekérral szállították el rendeltetési helyükre. A *hátasok* a szegény, kivénült cigánykovácsok köréből kerültek ki, akik élelem fejében árusították a kötéllel fölfűzött 5–6 ekevasat félreeső, „út-talan” hegyi falvakban (Ponor, Remete környéke). E vidékről aztán *lovas* kereskedők is jöttek, s ezek a ló hátán átvett *deszákban* 20–24 ekevasat szállítottak hazafelé, útközben még árusították is. A Mócfoldról már *szekeres* kereskedők jöttek vasért tavasszal, s falvainkon és a megközelíthető más havasi vidékeken bocsátották áruba az ekevasat. Az a sok székelyudvarhelyi, székelykeresztúri és kézdivásárhelyi szekeres, kiknek egy része Kolozsvár–Torda–Enyed felé borvizet s egyebet hozott, már sokfelé vasat vitt haza a vásári raktárak számára. A helybeli vastermelés nagy részét előre leelőlegező torockói szekeres vasváltók a tordai és enyedi vásárokra, a környező falvakba s távolabb, Debrecenig, Besztercéig, Brassóig, Szebenig és Aradig hordták szét a vasáru

nagy tömegét, e falvak és városok egyes specifikus termékeit hozva haza (gabona, finom textilanyagok, bútorfélék, más ipari áruk⁷).

A kezdetleges, hátón való áruszállítást a vásárhelyek közelében lakó földművesek is Erdély-szerte gyakorolták, s átalvetőkben, iszákokban hordták eladásra szánt terményeiket a vásárra. A Kolozsvár közelében levő Györgyfalva gyümölcskereskedői vállon átvetett, kötéllel összekötött két méhkasban hordják a városba a gyümölcsöt (hogy össze ne törjön), míg a városszéli hóstáti földésszasszonyok fejükön hordják a piacra a friss zöldséget, meg a tejet is.⁸ A falusi fazekasközpontok mindenképpen találni olyan szegény embereket, kik a kötélre felfűzött korsókat vagy az átalvetőbe csomagolt edényeket hátukon *faluzzák* végig a környéken. Jellemző, hogy az ország legnagyobb fazekasközpontjában, a moldvai (csángó) Gorzafalván, az edények hátón való cipelésére a lányok vállalkoztak, kik az eladott edényt a kelengyjükhöz szükséges, de otthon nem termő kenderért cserélték be a Szeret menti magyar falvakban.⁹

Erdélyben a határszéli hegyszorosok környékén az asszonyok háttas kereskedése igen nagyméretűvé fejlődött az 1918 előtti határvám idején: a csempészkereskedés „rejtett” hegyi gyalogösvényeken folyhatott, s többnyire csak azok a román asszonyok vállalkoztak rá, kiknek pásztorkodó férjeik is rendszeresen vándoroltak nyájaikkal keresztül-kasul a Kárpátokon, így nevezetes csempészkereskedelem alakult ki a Kistölgyesi-szoroson, a Putna vize mentén, Vajnafalván, a Barcaság-széli Rozsnyón, Törösváron¹⁰ és Keresztényfalván¹¹, a Vöröstoronyi-szoros közelében Porcești-en¹². Ez utóbbiak főként a Romániában olcsóbb pamutot, hárászt s más textilárut hozták be, s Erdély déli falvaiban árusították egyéb házi készítésű holmiaikkal (öv, ing, katrinca, lájbi, vászon, faggyúgyertya, szappan stb.). A falvakon házról házra jártak, s vasárnap még a templom előtt is kitergették holmijukat a párosan járó asszonyok¹³. Talán nem tévedünk, ha a Szeben vidéki román női viselet Erdély déli részein való széles elterjedtségét is jórészt e háttas kereskedők tevékenységével magyarázzuk. A vándorkereskedők nevezetes alakjai voltak az aranybányák vidékén a görög, örmény, török, zsidó és más aranycsempészek, a „gozar”-ok, akik az állami kincstár megkerülésével vásárolták meg a móc aranybányászoktól az aranyat.¹⁴

Erdélyben, Munténiában s Moldvában is hosszú századokon át nevezetes háttas kereskedők voltak az Északi-Kárpátok vidékéről (Liptó, Árva, Gömör, Zólyom, Túróc megyéből) induló és Európa jelentős részét bejáró gyolcsos tótok, csipkások (csipkeárusok) és olejkások (népi patikusok)¹⁵. „A szalmakalapkészítő Jobbágytelke igen szép székely lányainak százait lehet látni Marosvásárhelyt, amint szalmakalapokkal meg rakodva vonulnak csapatonként hetivásárookra” – írja Orbán Balázs.¹⁶

A gyalogszerrel utazó vándor a főutak mentén fogadóban pihenhet meg, de egyebütt is szívesen befogadják szállásra. A Bihari-havasok román lakosai még ivóvízről is gondoskodnak a szomszédos utas számára, „pomana”-ként: kártyusban vagy cserépkorsóban naponta friss vizet helyeznek el a gyalogösvény bizonyos pontjain.¹⁷ Sajátos intézményei vol-

tak a gyalogvándorlásoknak a városi gyorstalpalók is. A múlt század eleji Kolozsvárt a piaci „lábas ház”-ban működött ilyen műhely.¹⁸

A távoli piacokat egykor teljesen gyalog bejáró háts kereskedők megapadt mai utódai a vasutat is igénybe veszik, mely az áruval telt zsákot gyorsan s viszonylag olcsón viszi a legmegfelelőbb helyekre, honnan csak keveset kell gyalogolni az árusnak. Így járnak ma a várfalvi kolomp-készítők és sarlókovácsok.¹⁹

A lovas kereskedés is elsősorban a szekérúttal nem rendelkező hegyvidék sajátja. Már a határhegység csempészkereskedői is eljutottak e földre: a Szeben vidéki mājineanok²⁰ vagy a toháni, zernyesti mokányok közt²¹ általános volt. A fanyergen átvett zsákban városi ipari árucikkeket vittek Munténiába, visszajövet meg többnyire maguk ültek a lóra. Úgy tapasztalták, hogy ha a vámőrök el is fogták, a beszédes asszonyok könnyen szabadultak. A Móc földön, egészen az országút XIX. század végén való megépítéséig, a lovas szállítás igen nagyfokú volt. E területekhez évszázadok folyamán idomult lófajta, a „mokányló”, igen-igen megfelelt e célra. Az út és vasút előtt az Aranyos folyó Lupsa körüli szűk völgyében ilyen ló- és szamárkaravánok hordták kétfelé vett zsákokban az arany ércport, és Abrudbánya környékén a ló hátára erősített faedényekben az aranyércet²², Torockóra pedig a környező erdőségekből vesszőkasokban a nagy mennyiségű faszenet.²³ Ma is ilyen lovas karavánok hordják szerte a móc fenyőfa edények nagy részét a földműves falvakba, hol gabonáért cserélik be azt. Elképzelhető e hegyi lovas kereskedés hatalmas mérete, tudva, hogy a Móc föld lakói élelmük háromnegyed részét a Mezőség és a magyar Alföld földműves vidékeiről szerezték be. Lóháton közelítették meg a hegyvidék aljában dolgozó kézművesek is áruikkal a havasi vásárlókat. A várfalvi sarlósok is esetenként így juttatták oda készítményeiket, holott az alsóbb vidékekre már szekérrel jártak, mellyel visszafelé gabonát hoztak. A Várfalvától fölfelé vezető út még lóval is csak nehezen volt járható: itt „csak havasi lovak által nyomkodott ösvény vonult fel, de ez is csak akkor volt járható, mikor a folyam áradásmentes volt”²⁴. Hátslovakkal barangoltak be ösztönként Erdély nevezetes méhészvidékeit, elsősorban a Mezőséget, a Szeben vidéki román cserekereskedő musztikások vagy bostyinárosok, kik a méhészgazdától a Románia felől csempészett borsért vásárolták meg a lépet, s azt lóval hazaszállítva gyertyának dolgozták föl.²⁵

2. TUTAJOZÁS

A kezdetlegesebb szállítási módok közé tartozik kétségtelenül a tutajozás is.

Erdély vizein és az Erdélyt körülvevő hegyekből eredő nagyobb folyókon az elmúlt századokban nagyméretű tutajozás volt. Így a XIX. sz. első felében a Körösön, Szamoson, Tiszán, a Maroson, Aranyoson, Kis- és Nagy-Küküllőn, az Aranyos-Besztercén, Tatroszon és Szereten évente sok millió fenyőrönk úszott le a havasokból. A Szamost, Marost, Tiszát,

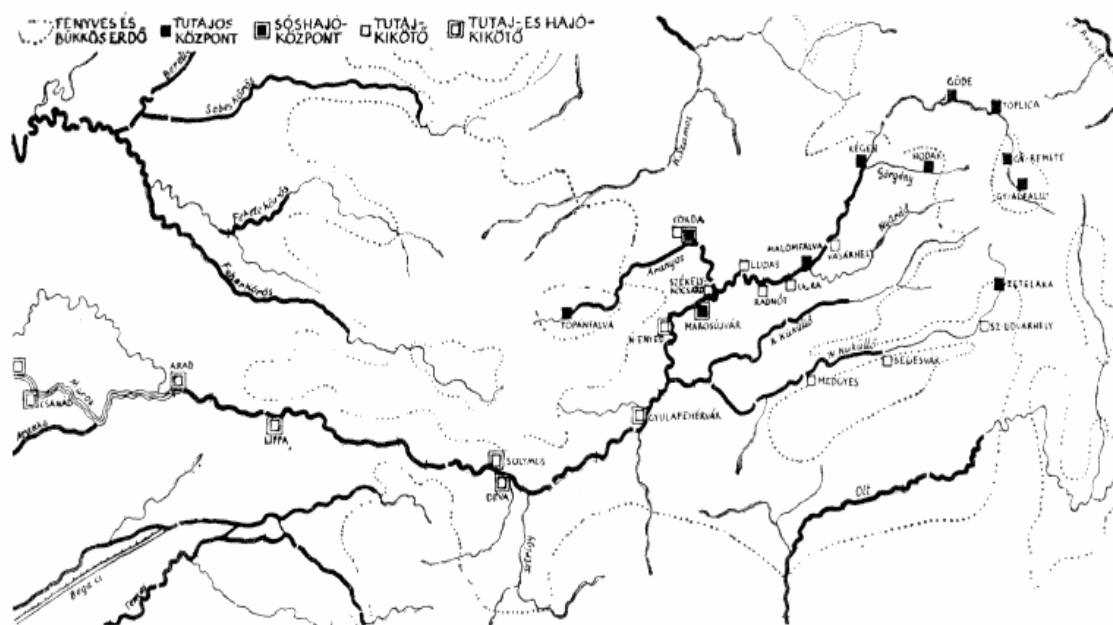
Oltot hajózták is. A vízen lesikló tutajok és bárkák, a folyók mentén sorakozó kikötőhelyek forgalma és a szélesebb vizeket a réveknél lassan átszelő kompok némely öregember képzeletében ma is a „folyó” fogalmát alkotó jegyek közé tartoznak. A vasutaknak, modern országutaknak elsősorban épp e folyók mentén való kiépítése viszonylag drágává, s a hidak, gátak, vízierőművek építése lehetetlenné tette legtöbb helyt a régi vízi közlekedést. Az erdők fokozatos pusztulása, az újabb építőanyagok (tégla, cserép stb.) elterjedése, a legfőbb tutajozható folyókon keresztbe vont országhatárok teljesen megbénították a hagyományos vízi életet. Ma már csak az Aranyos-Besztercén van még némi tutajozás.

A vízen való szállítás, szemben a rossz utakon közlekedő kezdetleges szekerekével, oly egyszerű és olcsó volt, hogy a tutajozható folyók használatáról és szabályozásáról már régi törvények gondoskodtak. Így például 1773-ban Désen értekezlet ült össze, hogy biztosítsa a naszódiai számára a tutajozást a Szamoson, valamint azt is, hogy a désaknai sóttutajon szállítsák el.²⁶ Ez az értekezlet az 1638–40-es erdélyi törvénykönyv rendelkezései alapján határozatot hoz a szabálytalanul épített vízparti malmok ellen. Az egyik felszólaló úgy jellemzi a Szamost mint a moldvai mezőgazdasági termékek Erdély és Magyarország felé való szállításának fontos útvonalát.²⁷

A Kis-Szamoson a Gyalui-havasok fáját úsztatták le Kolozsvárig; a Sétatér végén fogták ki azokat ún. gereblyékkal a Gereblye utcai cigány munkások.²⁸ A Maroson és Szamoson lefelé sóval, felfelé árucikkal való hajókereskedésre igen korai adataink vannak, de még az Olt hajózásáról is tudunk már a XIII. század elejétől kezdve.²⁹ A Havasalfölddel az Olton való hajókereskedést a szászok már a XVIII–XIX. században is újból és újból megkísérik. A Sebes-Körösön Erdélyből Nagyváradra, a Fekete-Körösön a Béli tartományból Békés és Csongrád megyéig még a múlt században is tutajoztak farönköt, épületfát, zsindelet, faedényt s egyéb faeszközöket, melyeket a havasi románok lehetőleg kukoricáért adtak el.³⁰ A Tiszán eresztették le a mármarosai havasok szálfaiból épített rengeteg mennyiségű tutajt a fátlan alföld népének, a tutajok egy részét kősóval is megterhelve.³¹

Az Aranyos-Beszterce Moldva népe felé teremtett olcsó összeköttetést.³² Az itt leeresztett tutajok fáját használta föl a fátlan Szeret menti csángó falvak lakossága is építkezéseinél (két tutajt vásároltak meg egy ház építéséhez).³³ A XIX. század közepe táján a borszékiek borvizet is szállítottak Moldvába egész Galacig, hajóárbocfának szánt szálfaiból tákoltt tutajokon, melyek egy része Konstantinápolyig eljutott. A Gyergyóhollóról évente indított szálfatutajok száma (részben a deszkával is terhelve) ekkortájt 6000 körül volt. E tutajok java részét a zsidó, török, görög és román fakereskedők már előre lekötötték (leelőlegezték).³⁴ Az Aranyos-Besztercén, illetve a Szereten folyó tutajozást táplálta a Tölgyes és Tatros mentén (Gyimesből) leeresztett számtalan tutaj is.³⁵

Erdély legnevezetesebb vízi útja teljes hosszúságában mindig a Maros volt (1. ábra). A Maros szállította évszázadokon át a Gyergyói-, Kele-

1. A Maroson való tutajos és hajós szállítás a XIX. században.

men- és Görgényi-havasok s lennebb a Hunyad megyei erdőségek fáját s a nevezetesebb erdélyi sóbányák termékeit az alsó, erdőtlen, sóban szűkülő vidékek felé. A Maroson érkező eme kincsek fejlesztették Szegedet fontos kereskedelmi központtá, s tették a Marost Erdély egyik fő gazdasági ütőerévé.

Legfelső kikötője Gyergyóújfalu, hol a szálfákat negyedtutajokká kötik össze, majd ezeket a Toplicán még összezsúfolt 1600 negyedtutajjal (kétmillió deszkával, pár millió zsindegyel és sok épületfával) tovább eresztve a Nyárád torkolatával szemben, Malomfalván már román tutajosok kötik egybe egész tutajokká.³⁶ Közben Régennél még a Görgényen leúsztatott fával gyarapszik a tutajszállítmány. A Maroson leeresztett tutajok első árusító kikötője Ugra, majd Radnót: a Kis-Küküllő mente népe innen vásárolta és szállította el az építkezéshez szükséges fenyőfát.³⁷ A mezőségiak fő kikötője Ludas és Kocsárd. Ludas egyben gabonakikötő is.³⁸ Kocsárd ennél is nevezetesebb kikötő, melynek rak-táraiból a fa és más gyergyói árucikk „egész Erdélyben” szállítódott.³⁹ Innen építkezett újjá az 1849-ben feldúlt Enyed is.⁴⁰

A Maros alföldi szakaszán Arad és Szeged a fő kikötőhely, de a meg-rekedt tutajok néha Lippa körül is két mérföldnyire elborították a Marost.⁴¹ A Maros tutajszállításának egyik nevezetessége volt a faépület is. Gyergyóalfalu ácsai megrendelésre kész faépületeket állítottak össze, s azokat szétszedve tutajon szállították el a mezőségi megrendelővel meg-beszélt kikötőig.⁴² Ugyanígy a zetelaki ácsok a Küküllőn úsztatták le a megrendelésre készült faház előgyártott elemeit.⁴³

A Szamoson és Tiszán kívül a Maros volt az erdélyi só szállításá-nak fő útja. Ide érkeztek nyolc évszázadon át mind az Aranyoson le-

úsztatott sóhajók, mind a sószállító szekerek a tordai sóval. A szekeresek nevezetes lerakódóhelye volt Felvinc, vele szemben Marosújvár pedig az ottani sóbányák miatt is fontos kikötő, „portus”, hol a vasút előtti időkben még a sóhajók százai nyugodtak. A vízgyűjtő dugásokkal, facsatornákkal, eregetőkkel, fűrészmalomokkal, egymásra torló tutajokkal, gerendakazlakkal élénkített, forgalmas Toplica volt a marosi sóhajó 12 öles deszkáit előállító hajóáctelep.⁴⁴

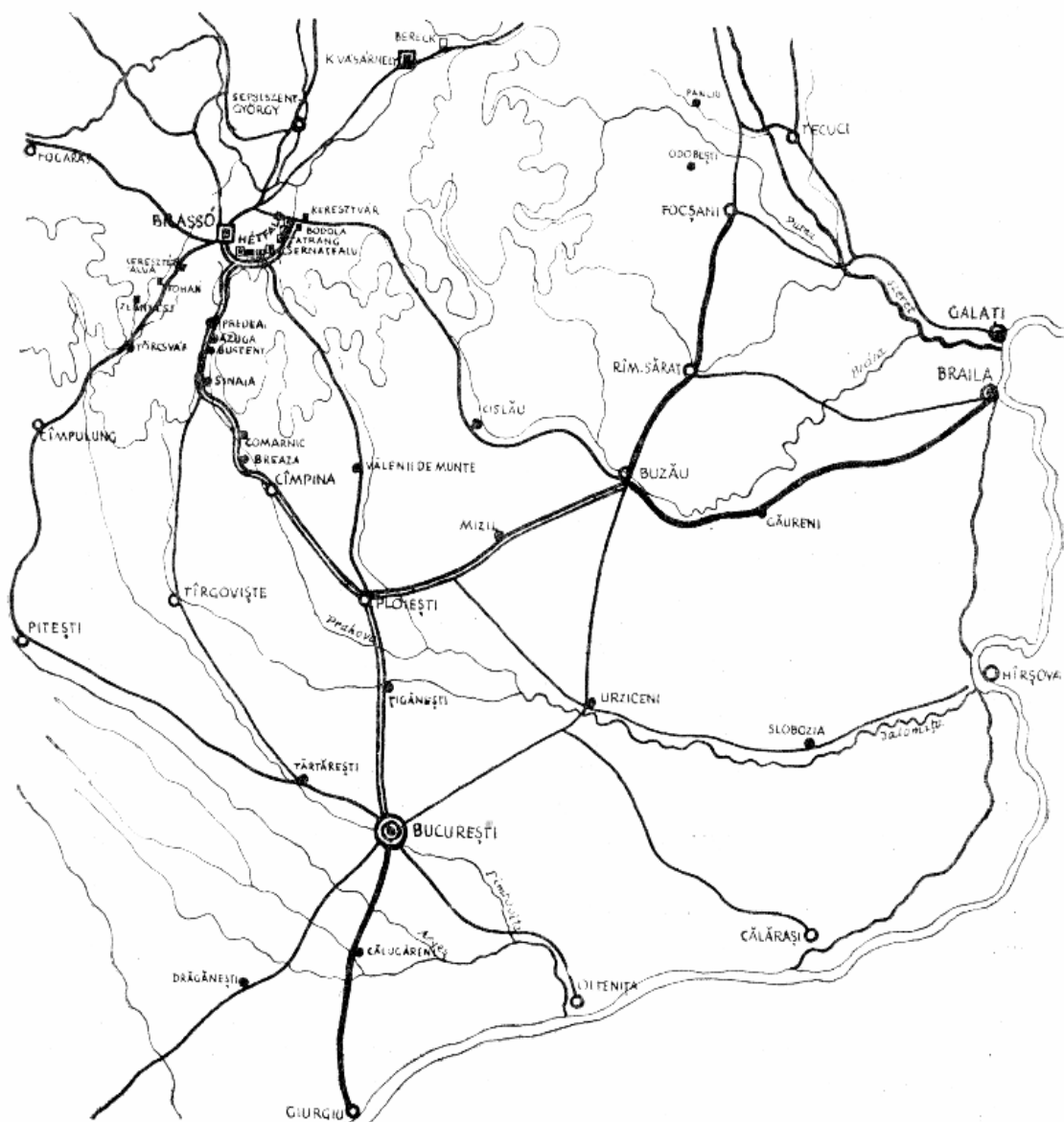
A megterhelt hajók első fontos kikötője Marossolymos királyi vár és városka volt, lennebb Lippa, Arad és Szeged. Solymosról indult ki az Erdélyt Nagyváradal összekötő szekérút is a török időben. Itt kötöttek ki azok, akik a Székelyföld felől tutajon, hajón utaztak, ha útjukat Vajdahunyad vagy Nagyvárad felé akarták folytatni.⁴⁵ Bizonyos, hogy gazdasági szempontból káros volt e fontos és olcsó vízi út elhanyagolása a vasút korszakában, holott a Maros alsó szakasza ma is hajózható volna.

3. SZEKERESSÉG

A hagyományos népi szállítóeszközök közül legjelentősebb kétség-telenül a szekér. Sajnos, szekerünk fejlődése – az ősi kétkerekű alkotmánytól a középkorban még szerte használt durva fakószekerekig, majd finomabb kivitelezésű vasalt szekerekig és kocsikig – még feldolgozatlan. Nem akadtak egykorú leírói s tanulmányozói sem a különféle hámoknak. Pedig a tárgyi vonatkozások ismerete sokban segítené népi szekeres kereskedésünk megismerését is. Úgy tűnik, hogy a szekér és hám fejlődésének épp a szekereség volt elsőrendű rugója. Erdély két legnevezetesebb szekeres központja számtalan kerekesmestert, szekérgyártót és szíjgyártót foglalkoztatott. Ezek elsősorban a szekereség szükségleteit látták el, de ezenkívül a szekereség fő árucikkei közé tartozott az itteni szekér és hám is.

Így Hétfaluból rendszeresen szállították el a kerekesek-kovácsok által nagyban előállított szekereket. Egy-egy szekeres az áruval megrakott járműje után kötött pótszekérre 5 szétszedett új szekeret is rakott, s Bukarest pünkösdi vásáraitra indult velük. Sokan Romániából is jöttek Hétfaluba szekérért. A vasút lefektetése óta azután az itteni szekérgyártók kiköltöztek a különböző munténiai városokba, hogy ott folytassák mesterségüket. Mások szekérkasokat vittek ki tizesével. A szíjgyártók hámot állítottak elő nagyban bukaresti s más üzletemberek megrendelésére. A Szeben vidéki román szekeresek is sok helyben készült „resinári szekeret” („căruța din Rășinari”) vittek eladásra Olténiába és Munténiába, Bulgáriába. Az 1886-os vámháború után aztán az addig exportra dolgozó szekérgyártók más mesterekkel együtt átköltöznek Romániába. Így indítják meg 1904-ben Caracalban az első román szekérgyártóműhelyt.⁴⁶ Erdély északnyugati felén a nagyvásárok nevezetes cikke volt 1918-ig a kékre festett tót szekér,⁴⁷ melyet a Felvidék nevezetes szekeres központjaiban állítottak elő.

Így járultak hozzá a szekerek a szekér fejlődéséhez is. A szeke-
resség jelentősége azonban ennél sokkal nagyobb. Évszázadokon át való
virágzása idején a civilizációs fejlődés, a vidékek közti műveltségegye-
nítés szempontjából olyan egyedülálló fontos hivatást teljesített, hogy
az méltóvá teszi tüzetesebb tanulmányozását. Amit ma a vonat jelent
számunkra, azt egészen a XIX. század második feléig mindenfelé a sze-
keresség jelentette. A szekerek útvonalai egy-egy ipari központ felől,
mint csomópontból, szerteágaztak a környező vidékek irányába, s együt-
tesen behálózták az egész országot, sőt azon túl bőven jutott belőlük a
szomszédos területekre is.

2. A hétfalusi szekerek fő árusító útvonalai a XIX. században.

A Kárpát-vidék legfőbb szekeres útvonalai a hegylanc éles keleti hajlásánál keletkezett repedéseken át (Tömösi-, Törösvári-hágó) létesültek, hol a Kárpátok karaja s az általa közrefogott iparosodottabb Erdély mélyen ékelődik be a termékeny román alföld tartományai közé. Nem véletlen, hogy e pont a Kelet–Nyugat közti kereskedelem nemzetközi útvonalává is lett, s az sem, hogy épp e forgalmas kapuk tövében fejlődött ki Erdély legnevezetesebb kereskedelmi és iparos városa (Brassó) és szekeres központja (Hétfalu). E fő útvonalaktól mindkét irányban ott találni a szorosok tövében a többi erdélyi kapuvárost szekeres központjaival: a Vöröstoronyi-szorosnál Szebent Resinár és Szelistye szekeresfalvakkal, az Ojtozi-szorosnál Kézdivásárhelyt helybeli és berecki szekeresekkel, a Borgói-hágónál meg Besztercét a borgói szekeres központtal. A jobban átszabdalt Keleti-Kárpátokon át a Székelyföldről még több kis helyi jelentőségű szekeresút vezetett a Tölgyesi-, Gyimesi- és Uzi-, valamint Bodzai-szoroson át. A Törösvári-szoros közelében találni még Zernyest szekeresfalut.

Az Erdélyi-medence nyugat felőli összeköttetését a Szamos, Sebes-Körös és Maros mentén húzódó utak biztosították. E széles völgyeken azonban a forgalom megoszlott, s az Erdély és a magyar Alföld közti kisebb gazdasági-kulturális különbség nem tette oly szükségessé és kifizetődővé a távolsági fuvarozást. A Szamos völgyében kisebb jelentőségű szekeres központok: Kolozsvár külvárosa, a Hóstát, Zilah mellett Szilágyfőkeresztúr s más közbeeső falvak: Récekeresztúr, Vajdaháza, Völcs, Almásszentmihály stb. A Sebes-Körös völgyében Réven, a Maros mentén meg Déva mellett, Piskin alakult ki szekeresesség.⁴⁸ Ez utóbbi útvonalon azonban sűrűn közlekedtek a hétfalusi szekeresek is.

Ezeken kívül Erdély belsejében is mondhatni minden várossal kapcsolatban találunk fuvarosságot. A Székelyföld hegyvidékének a termékenyebb medencével való kapcsolatát egy sor falu helyi jelentőségű szekeresége biztosította: Zetelaka és Oláhfalú fakészítményeit, Sükő és Siklód cseresznyéjét, Homoródalmás és Karácsonyfalva égetett meszt, Farcád a vidék méhviaszát, Jánosfalva faragott követ, Parajd a környék faeszközeit hordta szét⁴⁹, többnyire városi áruk ellenében. A csíkiak fájukat, borvizüket (Borszék, Kászonjakabfalva) vitték messze földre, Bukarestig is, Csíkcsicsó káposztáját,⁵⁰ Csíkszentdomokos meszt hordozta a környéken. Háromszéken a bodoki és tusnádi borvizek s a zalányi és bükszádi üveghuták fuvarosai éltek szekerekük után.⁵¹ Nevezetes sószállítás folyt Parajdról és Tordáról, a hidasiak követ szállítanak a környékre, Torockó meg vasárját szerte Erdélybe.⁵² Nevezetesek voltak az udvarhelyszéki (Alsósiménfalva, Székelykeresztúr, Etéd) takácsipar termékeit szállító gyékényes szekerek is, melyek Kolozsvárig s Váradig is eljuttattak.⁵³ De mondhatni, hogy majd minden specializált falu rendelkezett szekereséggel is, így például a jelentős fazekasközpontok és más iparos falvak.⁵⁴

A gabonakereskedéssel, gyümölcsárúsítással foglalkozó kisebb szekeres központok mellett épp a legjelentősebb szekeres központok az ipari (háziipari) termeléssel kapcsolatban keletkeztek. A hétfalusi szekeresek

helyben s Brassóban festett ládát, hámot, torockói ekevasat, brassói vasneműeket, derékszíjat, hordót, szappant, gyertyát, könyvet, posztót, kalapot, csizmát, bőr mellrevalót, szvettert, szeszt, szalámit, hétfalusi ostort, szekeret, szekérkast, harisnyaposztót, csergét, gubát, vászonszöttést, rokolyát, sapkát, bocskort, háromszéki fenyőfa edényt, deszkát, borvizet, lencsét, paszulyt, újfalusi cserépedényt vittek Munténiába (2. ábra), visszafelé meg kizárólag mezőgazdasági termékeket – kukoricát, kölest, búzát, bort, gyapjút, bőrt, sajtot, halat és gyarmatárut (gyapotot, kávé) hoztak.⁵⁵ A Szeben környéki szekeresek is⁵⁶ ipari árut vittek át a határon: szebeni, majd szebeni–szelistyei bocskort, bocskorszíjat, tüzőt, kalapot, korbácsot, kötelet, hámot, hámcsatot, szebeni és aradi láncot, kaszát, kapát, ekevasat, gépeket, alvinci késeket, kákovai és polyánai juhnyíróollót, szelistyei és galesi hímzett inget, vászonnadrágot, patyolatvásznat, később szíjfélét is, viaszt és viaszgyertyát. Mezőgazdasági termékeket csak visszafelé hoztak.⁵⁷ A kézdivásárhelyi és berecki szekeresek ugyancsak Kézdivásárhely ipari termékeinek Moldvába, Bessarábiába való szállításával s onnan bor és gabona behozatalával foglalkoztak.⁵⁸ A XV–XVIII. sz. eleje közti időszakból Erdély belseje felé irányuló fejlett szekereségre vannak innen adataink⁵⁹ (a Székelyföld, Brassó, Fogaras, Enyed, Torda felé). A magas fekete kucsmás, kék nadrágos, fekete zekés kézdivásárhelyi kereskedők 5–6 lovas szekerükkel már jobbra csak pálinkát szállítottak, hogy cserébe onnan helyben nem készített ipari árut, pl. torockói vasat és bort hozzanak, saját vidékük szükségleteire és továbbszállításra.⁶⁰

Sajnos csak szűkszavú történeti adatunk van a Lengyelországot járó (XVI. századi) „moldvai” és a Brassó–Bukarest közt szállító Prahovávölgyi XVIII. századi román szekereségre.⁶¹

Viszont az ojtózi és borgói úton Moldvába való ipari áruszállításra már sok adatunk van az elmúlt századokból⁶², a közbeeső gyimesi szoroson át vezető út csupán helyi jelentőségű volt. A két nagy csíki fazekasközpont (Madaras és Dánfalva) termékei kerülnek itt ki ma is a Bákó vidéki magyar és román falvakba, hogy szállítóik a termékeny Szeret vidékéről gabonát és bort hozzanak visszafelé⁶³. A kolozsvári hóstáti szekereség alapja a város ipari terméke volt a vasút előtti időkben. Az itteni ökrös szekeresek különféle szerszámokat, főként vasárut vittek a Szilágyság mezővárosaiba, nagyobb falvaiba (pl. Diósadra), honnan rengeteg dohányt és bort hoztak haza. A dohány egy részével aztán tovább mentek, s Gyulafehérvár felől bort, Vízaknáról sót hoztak cserébe⁶⁴. A mármarosai fuvarosság fő rugója az ottani (Sugatag, Rónaszék stb.) sóbányák terméke volt, mint annyi más helyen (Désakna, Szék, Kolozs, Torda, Marosújvár, Vízakna, Parajd). A Mármarosban évente kitermelt másfél millió mázsa só elszállítását számtalan környékbeli fuvaros végezte Huszt-Munkács, Nagykároly és a tiszai kikötők felé.⁶⁵

Az erdélyi fuvarosság azonban csak láncszemet jelentett az egykori hatalmas nemzetközi szekeres kereskedelemben. A torockói szekeresek által a szebeni, brassói, kézdivásárhelyi lerakatoknak átadott vasárut oda való szekeresek vitték tovább keletre, a mármarosai fuvarosok szekeren

Szolnokra, Tiszaújlakra fuvarozott só tütajok, hajók szállították tovább a Tiszán. Egyéb erdélyi árucikket meg a debreceni, mezőkövesdi lovas⁶⁶ és felvidéki⁶⁷ s Budapest környéki (Rákospalota, Fót) ökrös⁶⁸ vagy más felvidéki bányavárosok környéki tót, alföldi magyar, dunántúli német lovas fuvarosok szállítottak⁶⁹. Az Aradig juttatott mezőgazdasági és háziipari termékeket Pestre gyakran szintén más fuvaros vitte, onnan cserébe kézműipari árut hozva visszafelé.⁷⁰ A fontos Bécs–Budapest–Arad–Brassó–Bukarest–Drinápoly–Konstantinápoly nemzetközi út szekerei elsősorban a hétfalusiak voltak.⁷¹

Az 1860-as években kezdődő vasútépítések fokozatosan csökkentették az erdélyi szekereség jelentőségét a helyi érdekű, kis távolságú, fizetésért dolgozó fuvarosok színvonalára. A régi híres szekeres központok lakossága új foglalkozás után nézett vagy kivándorolt.

4. UTAK, UTAZÁS

A vasút előtti időben az utazás igen nagy jelentőségű esemény volt: a hosszú ideig tartó utazás sajátos életmóddal járt, az utas állandó bizonytalanság közt hanyódott. Az országutak 100 évvel ezelőtt még jobbra olyanok voltak, mint mai dűlőutaink: tavasszal s ősszel mély sárban, nyáron mély porban folyt az utazás. Ha pedig a téli hófúvás még úton kapta a szekeret, örülhetett, ha a legközelebbi faluig eljutott, hol aztán hetekre megrekedt.

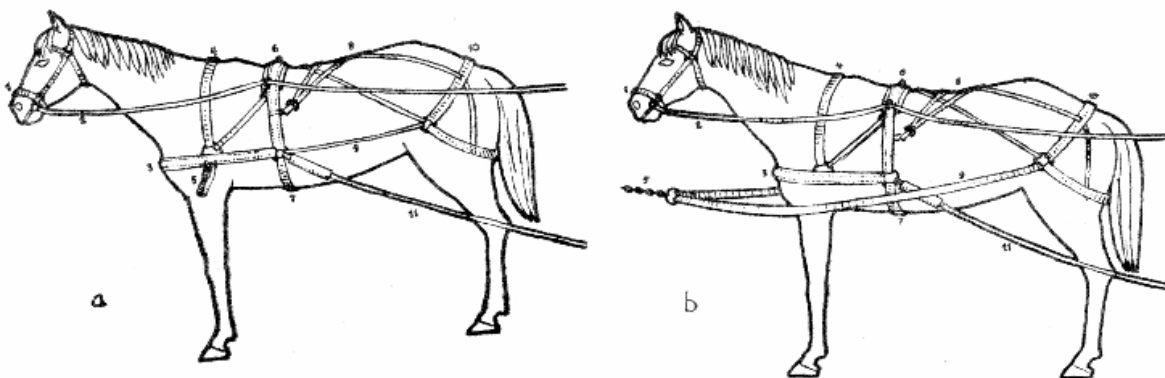
„Csinált út” a merkantilizmus koráig jóformán nem volt. Az utakat a falusi jobbágyok és egytelkes nemesek közmunkájával tartották rendben, mit a falubíró vezetett, a megye ispánja s a szolgabírók ellenőriztek, de az csak az utak kétoldali árkolásából állott; kövezett út nem volt. A hidakat ugyanígy tartották rendben,⁷² természetesen különösebb szakértelem nélkül. Az alföld peremén a mocsaras helyeken magasra feltöltött utakat készítettek. Az utat néha a víz mosta el, máskor meg, mint például a XIX. század elején a Sárreten át Nagyváradra vezető tőzeges töltésút, elégett.⁷³ A feneketlen sár, por és a mély kerékvágások miatt a fuvarosok gyakran az utak mellett hajtottak. A Budapest vagy Galac felé induló szekeresek Erdélyből kijutva inkább választották a hegyek alján vonuló hosszabb utakat, mintsem hogy az alföldi mocsarakon, portengeren át haladjanak. A rossz hidak helyett – ha egyáltalán voltak – lehetőleg a gázlókon való átkelést választották; az utasok a szekérről a lovak, ökrök hátára ültek. Nagyobb folyókon híd nem is volt, hanem komppal közlekedtek.⁷⁴

A múlt század eleji s régebbi útirajzok szerzőinek is még állandóan visszatérő témája az utak jellemzése. Kivált az alföldi utakra panaszkodnak: „Hogy azt az utat, mely Sarkadtól Gyuláig visz, leírhatnám, göröngyökből kellene kiraknom a betűket; mély kerékvágásból a sorokat” – írja Erdélyi János 1843-ban, Batthyáni Vince viszont arról panaszol, hogy a Szinerváralja–Szatmár és Szatmár–Nagykároly közti országutat a Szamos elöntötte. Azonban a feketetői út sem volt mindig alkalmasabb,

mert pl. Széchenyinek a Körös által elárasztott postakocsiút helyett, előfogatok alkalmazásával, a hegyeken át kellett Erdélybe jönnie. Az esős évszakokban a Szamos-völgyi és sebes-körösi útnál alkalmasabb volt az Almásnyíresen át vezető hegyi út. A hegyi utakon viszont gyakori volt a borulás és a kocsi törése. Ilyenformán kocsi, könnyű lószekér helyett a parasztszekérral – sokszor éppen a vasalatlan fakószekérral – való közlekedés volt itt biztonságosabb. Ilyen vasalatlan tengelyű és kerekű ökörszekerek és nyolclovas postakocsik jártak Munténiában még a múlt század közepe táján is. A „teknőszerű” postakocsihoz kenderhámot használtak, zabla nem volt, a nyolc ló közül három lógós volt. Mikor az utakat a falvak tartották rendben, Erdélyben a legjobb utak a Szász- és Székelyföldön voltak, hol a falualkotmányok és széki statutumok örködték a közjő e fontos intézményének karbantartása felett.⁷⁵

Hosszabb útra a szekeresek akkora számú vonójószággal indultak el, hogy sehol el ne akadjanak, hiszen előfogathoz csak falvak közelében juthattak. Ha a gyorsaság nem volt fontos, inkább ökörfogattal mentek. De még ökörből is két-három párat fogtak be egyszerre, amint a Csíkszentdomokost csúfoló rigmus is mondja: „Hat ökörvel, szekérral – Bé Gyergyóba edényvel.” (Az idevalók a madarasi fazekaskészítmények fő szekereisei voltak Gyergyó irányába.) Így közlekedtek a hétfalusi „tönkösök” (fahordók) is Brassóba. A nagy távolságot beutazó hétfalusi szekeresek már a gyorsabb lóval jártak. De ebből 10–12-t is hámba fogtak egy-egy jól megrakott szekér elé. A könnyebb terüvel induló (10 mázsa) és jobb utakon járó torockóiak 5 lóval indultak el, melyből egyik csak lógós volt. A több pár lovas szekeret a bal felőli rudas lovon (nyerges) ülő gyerekek (gyakran fogadott szolgálja) hajtotta.

A szekeresek szekereiket mindig gyékénykóberrel fedték le, útra a lovaknak zsákban abrakot, kevés szénát (jobbára csak azt, amibe az árut csomagolták), a szekérládában maguknak élelmet, az ülésben fejszét, patkót, más szerszámot vittek. Az útiruha erős téli ruhákból és bundából állott. Napközben az útszéli tüzet gyűjtve a fuvarosok maguk készítették el meleg ételüket: savanyúlevest (Torockó), puliszkát (Egyházásfalu), ba-

3. Egyes (a) és kettős hám (b), Csernátfalu. A hám részei: 1. kantár; 2. gyepplőszár; 3. szügyelő; 4. nyakló, nyakszíjú; 5. rúdszjú, illetve tartólánc; 6. morszjú; 7. hasló; 8. hátszjú; 9. tartószjú; 10. farhám; 11. húzószjú.

bot főztek, néha egy-egy bárányt is megsütöttek (Hétfalu). Az egyházas-falusiak hagyományos előjoga volt, hogy Gyulafehérvárig bárhol kicsaphatták a vonójószágot az útmenti ugarhatárokon. Az útszéli legeltetés – éjszaka még az úttól távolabb is – a szekeresek általános szokása volt mindenütt. Az út mentén éjszakázó hétfalusi szekeresek tüzének fénye tartotta össze a csapatot.⁷⁰

Éjszakára azonban lehetőleg mindig faluba, városba igyekeztek. Faluhelyen aztán az éjszakai szállást a korondi, járai, madarasi, gorafalvi és más fazekasok néhány edénnyel, a torockói vasváltók, várfalvi sarlósok, csíki deszkások saját portékájukból adott „ajándék”-kal hálálták meg a többnyire már azelőtt is fölkeresett házigazdának. A hétfalusi szekeresek estére igyekeztek mindig a következő várost elérni. Figyelemre méltó, hogy a közép- és kelet-munténiai városok, vásároshelyek a Tömösből induló utak mentén nagyjából éppen egy-egy napi járóföldre feküdtek egymástól, hol megfelelő csárdák („han”) is voltak a szekeresek számára. E csárdákban aztán szekerüket beállíthatták s meleg ételt kaptak a szekeresek, akik itt más utasokkal s helybeli emberekkel ismerkedhettek, mulatozhattak együtt. Számos román és más balkáni eredetű hatásnak, szokásnak (1. férfiöltözet, boricatánc stb.) ez az érintkezés a magyarázata a hétfalusi csángóknál.⁷⁷ A munténiai pusztákon már voltak különálló pusztai csárdák is, mint például a Mizil–Brăila úton a Singur csárda.⁷⁸

A messzebbre tartó szekeresek mindig többen indultak együtt egymás kölcsönös segítése, biztonsága érdekében. Az idegen földön való utazás sok veszedelmet tartogatott számukra, s ezekkel közösen inkább megbirkózhattak. Ezért a hétfalusiak öt-tízesével, a Szeret mentéről Galacra kukoricát hordó s onnan „márfá”-val visszatérő moldvai román és csángó szekeresek pedig néha ötvenesével is indultak útnak⁷⁹. Ilyenkor aztán, ha valahol tört valami, vagy szakadt a hám, hogy ne álljon soká az egész karaván, mindenki segített. Együtt húzták ki a kátyúba esett szekeret, pótolták az elhullott lovat, gyorsan le- és felrakták az eltört tengelyű szekeret stb. A vízben felázott sáros kerekeket az egész sor egyszerre bárdolta le, időnként mindenki újraszalta (patkolta) lovait. Az útonállók sem igen kezdtek ki nagyobb karavánokkal. Ha azonban kevesebb utas volt, a betyárok megtámadták az utast, szekerest.⁸⁰

Ilyen betyárbandák minden fő útvonal mentén tanyáztak. Így például a Kolozsvár–Torda úton Felek, Zilah előtt a Meszes, Székelyudvarhely–Bardóc közt a Rika, Székelyudvarhely–Csíkszereda közt a Tolvajos-hágó erdeiben. Különösen veszedelmesek voltak még a XVIII–XIX. században is az Erdélyből kifelé vezető déli utak rablói: a Bánság felé Dognácskáról Lugosra csak a közbeeső falvak fegyveres kíséretével lehetett utazni,⁸¹ a Vöröstoronyi-szoros külső torkolatánál egész település csoport („Țara Lotrului”) kapta nevét a szebeni portékával itt elhaladó szekerekre leső latroktól, Bukarest előtt meg a „Țigănești”-i erdőben tanyáztak a veszedelmes „pungaș”-ok. A hétfalusi szekeresek egy része a betyárokkal való békesség érdekében rendszeresen adózott nekik, maguk keresték fel a betyárok szállását, s átadva a kikötött gubákat („sarica”), itt

biztonságosabban tölthették az éjszakát, mint bárhol a hosszú alföldi úton.⁸² A Habsburg királyok idején monopolizált és megdrágított székelyföldi só kialakította a kevésbé járt székely határszéli szorosokon át folyó rendszeres sócsempészetet. A Moldvából csempészett olcsóbb sóval aztán itthon nyílt faluzó szekeres kereskedést űztek. A vámon át tiltott szekerezést folytatók igen nagy csoportokban jártak, hogy a fegyveres határőrökkel megküzdhessenek.⁸³

A magyar Alföld déli részein való utazás sem volt túlságosan biztos. A török pusztítás által elnéptelenedett területen sokáig több napi járóföldre csak holmi pusztai csárdára talált az utas, s ezek közelében gyakran ott ólalkodtak a betyárok is.⁸⁴ A Pestre fuvarozók egyik nevezetes ottani szállóhelye volt a Cinkotai Nagytábla.⁸⁵ Különböző nagyobb városokon minden vidék szekeresének megvolt a maga szokott szállása. Kolozsvárt a Dés felől jövők nevezetes lebujszerű beszálló helye volt a XIX. század elején a Szénapiac (ma Ștefan cel Mare tér) északi felén a „Három Liliom”, a tér Tordai út felőli oldalán pedig a „Két ágyú”. A Gyalu felől jövő szekeres emberek megszokott beálló helye a múlt században a Külmonostor (ma Mócok útja) elején levő „Vere Kereszt” volt.⁸⁶ E szekérszínekkel rendelkező kocsmákban találkozott számtalan azonos sorsú ember: földi, cimbor, rokon, ismerős. Ez volt sok ismerkedés, alku, vásár, együttes vállalkozások és ismeretségek kötésének színhelye.

5. SOKADALMAK, BÚCSÚK

Amint a szekeresesség is az egymástól gazdasági-társadalmi-kulturális szempontból különböző fejlődésű vidékek javainak kicserélésére alakult, s a nagy szekeres központok is a szomszédos vidékek határán keletkeztek, a legnevezetesebb vásárokat is a különböző jellegű vidékek, övezetek érintkezésénél találjuk. Nem véletlen, hogy Erdélyben is a fontosabb városok az állattenyésztéssel, erdővel és népi iparral rendelkező hegyvidék és a földműves sík- és dombvidék érintkezésének vonalán sorakoznak. Ugyanígy a jelentősebb moldvai és havasalföldi vásároshelyek a Kárpátok tövében keletkeztek, hasonlóan ahhoz a városlánchoz, mely a Nagy Alföld keleti peremén Szatmártól Fehértemplomig húzódik. Nyilvánvaló, hogy a vásárhelyek nem csupán a kétféle áru, de egyben a saját áruját hozó, kétféle életmód szerint élő hegyvidéki és földművesnép közös gyülekezőhelyei is, különféle szellemi javainak is találkozóhelye. Ahogy az ókori görögség különböző törzseinek közös „szenthelyeken” rendezett időközönkénti találkozóinak nagy jelentőségűek voltak gazdasági, társadalmi, politikai és művelődési szempontból, úgy a mi sokadalmaink is – búcsúk (bílci), nedeiák, vásárok, Marktok (iarmaroc) – a népelet szempontjából elsőrendű fontosságúak voltak.

Sokadalmaink e jelentőségét a népelet éles szemű kutatói korán felismerték. Orbán Balázs fontos általános következtetésre is jut: „A búcsúk Székelyföldön nemcsak vallási, hanem barátságos összejövetelek, vendégeskedés ünnepei is... Midőn valamely faluban búcsú van, összesen-

regel oda a vidék összes papsága, össze a vidék egész népsége, odagyűlnek a kedvderítő zenészek, oda a vidék szerencsétlen nyomorékjai, koldusai.” A búcsú legnagyobb eseménye a vendégeskedés és tánc, a templomban csak a férfiak s ünneplőbe öltözött ifjúság találkozik – figyeli meg Orbán Balázs száz évvel ezelőtt.⁸⁷ A csiki vásároshelyek felsorolása után pedig Orbán fölteszi a kérdést: „Annyi vásár és sokadalom honnan veszi magát? Sok eladnivalójuk lehet ezeknek a csikiaknak?... Bizony, pedig nincsen itt sok árucikk és pénzforgalom, hanem a szegény, kereskedésre született nyereszkes nép a mostani vásárain inkább csak e hajlamát mutatja ki, mint valódi képességét; emellett a székely nagyon barátságos nép, a vásárok és sokadalmak pedig e barátságos összejöveteleknek ünnepei; bemegy azokra a falusi székely még akkor is, ha semmi eladni- vagy semmi venni-alója sincsen, hogy ott rokonaival, barátaival, ismerőseivel összejöhessen, s egy baráti pohár bor mellett elbeszélgeszen, eláldomásozhasson, valami jó felderítő hírt hallhasson; mértföldnyi gyaloglás után hazaállít egy gyermekeit vagy nejét megörvendezettető csekély vásárfiával.”⁸⁸ Az újabb kutatók is felismerik a búcsú és vásár azonos társadalmi jelentőségét.⁸⁹

Nem hiába kereste föl Orbán Balázs a népviselet és a népszokások megfigyelésére a székely búcsúkat és vásárokat. A népélet iránt is érdeklődő utazók számára egy-egy útba eső vásár megtekintése mindig tanulságos volt. Egy XVI. századi német Erdély-ismertetésben a szerző hangsúlyozza a marosvásárhelyi és a brassói vásárok jelentőségét, utóbbi árubőségét és nemzetközi voltát, hol a szászok, székelyek, románok és örmények még hetivásárkor is nagyobb körzetből összesereglenek.⁹⁰ Egy francia geológus – Beudant – a XIX. század elején Magyarországon átutaztában a veszprémi vásárt is megtekintve írja: „Ez a sokadalom alkalmat adott arra, hogy egy sereg, cifra viseletük miatt érdekes magyart, horvátot és tótot láthassak”, majd jó leírását adja a különféle népek és társadalmi osztályok viseletének.⁹¹ Batthyáni Vince is kelet-európai utazása alkalmával megragadja a vásárok nyújtotta alkalmakat megfigyeléseire. Így pl. megfigyeli a nagybányai országos vásár előkészületeit: „Zsidó szabók és magyar csizmadiák, örmények, kik fűszerekkel és a mecenzéfiak, kik szegekkel kereskednek, mindegyre készítették sátorait. A piacnak egyik végén kuttini kordoványokat, a másik végén pedig nagybányai asztalosmunkákat rakosgattak rendbe. Végre edényeket, vásznakat és búzakenyerekkel teljes kosarakat hoztak.” Megjegyzi, hogy búzakenyeret a környékbeli köznép vásáron kívül csak ünnepeken fogyaszt.⁹² Egyik erdélyi néprajzkutatónk már tudatosan jegyzi meg, hogy „a népélet tanulmányozásával foglalkozóknak hálás terepül kínálkoznak a sokadalmak”⁹³. Sajnos azonban e felismerés kihasználatlan maradt.

Elmaradottabb és elszórt településű hegyvidékeink katolikus és görög-keleti vallású lakossága körében sokáig fentmaradt bizonyos „szenthelyek” időnkénti felkeresésének szokása. Még a pananimizmusban gyökerező ősi hagyományokra utalnak azok a búcsúfélék, melyek a természet különféle „csodás” helyeivel kapcsolatban alakultak. Ilyen búcsújárárhely volt pl. a Schitul Ialomicioarei barlang a Bucegi-hegységben, hol Szent

Péter napján a hegyvidék lakosai találkoztak, s több napi lakomázás és tánc közben ismerkedtek. A beomlott barlang közepén még áll egy kis kolostor, melyben szerzetesek laknak.⁹⁴ Hasonló, természeti jelenségekhez kötött összefüggés volt a Szent Anna-tavi búcsú is. Ebbe a csoportba tartoznak a székelység gyógyforrásoknál rendezett búcsúi, mint amilyen a Székelyudvarhely melletti gyógyforrásnál, az olaszteleki „fejmosókút-nál”, az esztelneki gyógyforrásnál vagy Borszéken tartott katolikus búcsúk, sőt a Homoródfürdőn „újkenyérre” tartott ún. unitárius búcsú is.⁹⁵ Az ősi forráskultusz „keresztényesítése” abban áll, hogy e források mellé kápolnák is épültek, hol a búcsú napján istentiszteletet tartottak.

Egyes esetekben azonban a búcsúhely csodatevő erejébe vetett hit is a keresztény korból, esetleg az ellenreformáció századából származik. Ilyen volt mindenekelőtt a különböző csodatevő Mária-képekhez – mint amilyen a csíksomlyói vagy a mikolai – való zarándoklás.⁹⁶

Számtalan esetben a zarándoklás ősi kultikus oka már ismeretlen, igen gyakran nincs is egyébről szó, mint a falu temploma védőszentjének napja alkalmával rendezett ünnepekről. Ilyen falusi búcsúkat rendeztek mindenfelé, pl. Moldva román („Hran”) és magyar („búcsú”) egyházas községeiben; ezekre elsősorban a plébániához tartozó templom nélküli falvak lakosai jöttek el. A moldvai Csángóföldön a kalugeri, pusztinai és szabófalvi búcsúk megmozgatták az egész környék lakosságát: nagy vendégeskedéssel és mulatozással, sőt az istentisztelet alatt különféle csemege- és bazárárúsok, fazekasok és cigánykovácsok is megjelentek.⁹⁷ Hogy e falusi búcsúk eredetileg az egyházközséghez tartozó, egyszerű templomjárók gyülekezései voltak, az kitűnik a havasi falvak példájából. A nagy területen szétszórta lakó mariseliak már kora reggel kénytelenek voltak elindulni sok kilométerre levő templomukba, s mivel délre nem juthattak haza, ünneplő öltözetükhöz hozzátartozott a díszes eleséges tarisznya. Nyilvánvaló, hogy a nagyobb ünnepek és a védőszent napja alkalmával megjelent lakosság egész sokadalmat tett ki, ilyenkor nem maradt el a szokásos vendégeskedés, közös szórakozás sem.⁹⁸

Hogy a védőszent vagy más ünnep, jeles nap alkalmából központi fekvésű népesebb, esetleg kolostorral is rendelkező község búcsúi milyen jelentőségre tettek szert, arra példa néhány székelyföldi búcsúhely. Az udvarhelyszéki Oroszhegy „Kápolnamezejére” az egész szék hargitaalji katolikusai fölsereglettek, az oroszhegyiek pedig valósággal „tépelődtek egymással a vendégekért. Kézdiszentlélek István-napi búcsúja, melyre Felső-Háromszék „Szentföldnek” nevezett katolikus része ment el, népességében a csíksomlyói búcsúval vette fel a versenyt. Borszék István-napi búcsújára „fél Gyergyó” felment, a gyimesiek Magdolna-napi búcsúja alkalmából meg a csíki falvak „falusi” lakói látogatták meg a tőlük kiszakadt telepéseket.⁹⁹ Legnevezetesebb azonban a csíksomlyói pünkösdi búcsú volt, hova az egész Székelyföldről és a moldvai csángó falvakból is elzarándokoltak; ünnepi öltözetben, templomi zászlók alatt, csengetéssel s énekszóval vonultak a távoli falvakból a vásáros Csíkszereda mellett

emelkedő somlyói kolostor templomához. A több irányból érkező csoportok közti versengés néha még verekedéssé is fajult. Valójában e búcsú is a különböző vidékek székely lakosságának találkozója, akárcsak a gyimesi. A moldvai búcsúsok Csíksomlyóra érkeztek előtt még –mondhatnók – előbúcsút is tartottak a Széphavas tetején, hol az „otthon maradt” (csíki) atyafiak fogadták és hívták meg őket vendégségbe. Hagyomány szerint a moldvai búcsúsok elszállásolási díjaként adományozta valamelyik moldvai vajda a csíkiaknak a közeli Bálványoshavast.¹⁰⁰

A lényegi jegyek tekintetében e hegyvidéki magyar búcsúkkal meg egyeznek a hegyvidéki román lakosság nedeiái. A „nedeia” szó eredeti értelme (nedelia = ünnepnap) is utal a búcsúval való rokonságra.¹⁰¹ Az alkalom ezeknél is eredetileg kultikus vonatkozású, a tartalmat meg itt is az egymástól távol lakók együttes találkozója, ennek társadalmi megnyilvánulásai (tetszelgés, vigasság, tánc, egymás megismerése) jelentik. A găinai ún. leányvásár is eredetileg a szokásos nyárközépi pásztorünnep volt, midőn a kihajtott juhokat és a legelőt a vidrai pap megszentelte (feştanie). Ez az ünnepség fejlődött idővel a Găina-, a Lespezi- és a Călineasa-havasokon az ifjúság táncos mulatságává¹⁰², hol a szülők kíséretében eljött lányokat, ha akadt kérőjük, gyakran még ott helyben férjhez adták a jelenlévő papok.¹⁰³ Innen eredhet a nedeiák kétségkívül túlzó „leányvásár” (tîrg de fete) elnevezése is. A Karas menti (Krassó-Szörény) ünnepségekre (Szent György- és Péter-Pál-napon) a lányok lovak hátán vagy szekérrel egész kelengyéjüket is magukkal hozták; a bodonyi (Baranya) búcsút is „leányvásár”-nak nevezik, mint annyi más helyen is, hol „csak” az eljegyzésig jutott el a fiatalok ismerkedése.¹⁰⁴

A Kárpátok, a Dinári és Balkáni hegyvidékek pásztorlakosságánál mindenfelé szokásban volt nyáron az ilyen havasi ünnepségek tartása. Fő értelmük a kétnembeli ifjúság ismerkedése, egybekelésének előmozdítása volt. Azonban úgy tűnik, hogy az elmúlt évszázadokban Délkelet-Európában sok helyt még valóságos leányvásárlásról is szó volt.¹⁰⁵ Erdélyben Mármarosból, Zarándból, a Zsil völgyéből, Hunyadból, Fogaras vidékéről, Tövisről, Hétfaluból, Kovásznáról s más, közvetlenül havasalji vidékekről van még adatunk valamely szent nevéhez kapcsolt nyári mezei pásztorünnepségekre.¹⁰⁶ Jellegzetes közös motívum bennük az ősi kultikus körtánc (hora). Hunyadban a magyarok közt is terjed e szokás. A román és magyar ifjúság együttes mulatozására utal a háromszéki havasalji ballada:

Szent Ilie napján,
Zajzon vize partján
Oláh lányok, magyar lányok
– Piros rózsák, tulipánok –
Vidám táncra keltek:
Karcsú ifjak öröme
Pántlikát viseltek stb.¹⁰⁷

Az erdélyi nedeiák közül a găinai¹⁰⁸ a legnevezetesebb. Ez mutat leginkább „vásár” képet is. Hunyad, Bihar és Torda megyék határán a Péter-Pál utáni vasárnapon (június közepe) szekerekkel s lóháton felhozott hozományukkal feljönnek a környező falvak eladó lányai szüleik társaságában a hegycsúcsra, hol a szülők s mások kaszanyelet, fenkőtokot, fage-reblyét, favillát, faedényeket, a lányok pedig havasi fakürtöt árusítanak. Ez utóbbit fűjva egyúttal a figyelmet is magukra terelik. A nagy tömeg ide vonz még abrudbányai móc fazekasokat, szűcsöket, gyolcsosokat is, pecsenyesütő és leveskészítő asszonyokat, pékeket, kocsmárosokat és muzsikus cigányokat.

Míg a hegyvidékeken a pásztorérettel kapcsolatban a nedeiák a jellegzetesek, a földműves vidékek lakosságánál a szomszédos falvak közös templomának látogatása volt egyben árucseré és találkozási alkalom. A „vásárnap” szó eredete (vásárnap) is elárulja az ünnepi gyülekezések eredeti együttes gazdasági-társadalmi és kultikus jellegét. A nagyobb ünnepeken tartott búcsúkon – akárcsak egyes nedeiákon – a szellemi csere mellett már az árucserének is feltűnnek a kezdetleges formái. Jellemző, hogy Moldva, Munténia és Olténia némely vidékén a rendes vásárokat is még búcsúnak („buciu”, „bílci”) mondják.

6. VÁSÁROK JELLEGE, IDEJE

Kezdetleges vásárainkat kétségkívül még a társadalmi-szellemi vonatkozások hangsúlyozottsága jellemzi, és az, hogy színterük is gyakran falvak közti „határ”, „közös hely”.

Egyik sajátos példája volt ennek az 1848 előtt még tartott áldozócsütörtöki „csengettyűvásár” az udvarhelyszéki Kadács határában buzgó Pothárd kútjánál.¹⁰⁹ Ide jöttek évente a vidék kóborló csengettyű- és kolompárus cigányai, ide sereglett fel ugyanakkor a szomszéd falvak népe, „nem annyira vásárolni, mint vigadni, táncolni” a cigányzenészek hegedűje mellett. Mivel a forrásnak varázserőt tulajdonítottak (fejfájás ellen), az ekkor itt végzett mosakodás is e vásár rítusai közé tartozott. E „nemzeti búcsú”-ra – mint egykori leírója nevezi – különösen felgyűltek a Nyikómente eladó lányai és sok házasulandó legény. Ezt a „csengettyűvásárt” épp a szerelmi versengés, féltékenység okozta sok verekedés miatt tiltották be.

Mezőmadaras régi vásároshelye, ugyancsak a határban, a „Vásár-tető” nevű hegy volt. A Meszes-tető egy tisztása (Ördögkút és Zilah közt) ma is őrzi a „bocskorpiac” elnevezést. Az Erdőfüle határában levő puszta templomnál Keresztelő Szent János-napon tartott búcsúk alkalmával „sokadalmacska forma” is tartott másfél századdal ezelőtt. Csíkszentmártonban a védőszent napján (Szent Márton, nov. 9.) búcsú és hivatalos sokadalom egyszerre tartatik, melyen annyi újbor fogy el, hogy a falut is „nagy poharú”-nak nevezik a környéken.¹¹⁰ Sepsiszentgyörgy, Óraljaboldogfalva, Uzdiszentpéter és sok más régi vásároshely hatalmas baromvásárait ma is a községnek nevet adó védőszentek napján tartják, amely

ma már elvesztette egykori vallásos jelentőségét. 1800-ban még széki rendelettel kellett tilalmazni, hogy „innep- és vasárnapokon”, legalábbis „az Isteni tiszteletnek előtte semminemű árus a piatzon ne áruljon semmit”.¹¹¹ A szelistyei házaló háttas kereskedő asszonyok még utóbb is vasárnap a piacon teregették ki portékáikat a templomból kitóduló nép elé.¹¹² Kisjenőn, Zarádon és Tornyán még ma is tartanak nagyvásárokat vasárnaponként. A vásárok színhelye, a piac, eredetileg mindenfelé a templom körüli tér volt, a sokadalom kezdetét pedig beharangozták.¹¹³

A számtalan példa, emlék ellenére, mely az ősi sokadalmak „komplex” jellegére mutat, a fejlődés magával hozza e sokadalmak specializálódását. Egyes esetekben a társadalmi jelleg domborodik ki (leányvásárok), másutt a kultikus vonás lesz domináns (búcsú), vagy pedig a sokadalmak gazdasági árucseréje jellege (vásár). A gazdasági élet – az árutermeles és a közlekedés –, a polgáriasodó társadalom igényeinek növekedése mind jelentékenyebbé teszi a sokadalmak árucseréjét. A falusi háziipar, de még a földművelésben, állattenyésztésben végbemenő differenciálódás is a javaknak a falvak, vidékek termékei közti kicserélődését feltételezi, igényli. A nagybani tőkés árutermeles kézmű- és gyáripari termékei elárasztják az áhítatosság nevében közös ünneplésre, ismerkedésre, egymás ismereteinek kicserélésére, vigadozásra összegyűlt sokaságot, s alkalmas helyeken az esztendőnkénti sokadalmakból nagyvásárok, a vasárnapi templomba járásból meg hetivásárok lesznek. A fejedelmi vásárendédek inkább csak megerősítik ezt a természetes folyamatot, míg az egyház részéről jövő tiltakozások, hogy a vásáros nép megzavarja az istentiszteletet, a kétféle „sokadalom” különválásához vezetnek: a vásárok a gazdasági központokba összpontosulnak, a búcsú szokása meg az elmaradottabb vidékeken maradt fenn, némi helyi jelentőségű árucserével is párosulva. Azonban – mint látni fogjuk – a vásározásból sem vesznek ki teljesen a társadalmi, szellemi vonatkozások.

A vásárok tartását tehát a munkamegosztás, majd az ennek nyomában induló pénzgazdálkodás fejlesztik tovább. A vásártartás jogának elismerése, a városi rang és céhkiváltságok adományozása nemhiába válik nálunk a XIV. századtól, a pénzgazdálkodás meghonosodásától kezdve rendszeressé. Azelőtt a pénz („marha”) a barom volt, (tinóban fizették a büntetéseket is (I. I. István törvénykönyvét), ökörrrel adóztak a királynak a székelyek („ökörsütés”), juhval a románok („quingagesima”). A barom volt a birtok („jószág”), a vagyoni cenzus („ökrös gazda”) alapja. Ilyenformán az első hivatalos vásárok lényegében olyan pénzváltó intézetek is voltak, hol a „rég” pénzt (barom) az „újra” (fémpénz) beválthatták, hogy a fémpénzben követelt adót fizethessék.¹¹⁴ Falusi ember számára többé-kevésbé máig ez fő értelme a vásároknak, annak ellenére, hogy időközben még újabb pénzforrások – gabona, majd pedig háziipari termékek is – társultak a barom mellé, és az így nyert pénzen a parasztgazda mind több kézműipari terméket is vásárol. A vásárok pénzforgalmának alapját azonban a felhajtott állat teremti meg elsősorban, mit a hatóságok is tekintetbe

vesznek, mert a több napos vásárok mindig baromvásárral kezdődnek, az ipari termékek kirakóvásár-napja pedig csupán a legutolsó.

A falusi ember ilyenformán a különféle vásárokat a felhajtott jószág mennyisége és fajtája szerint ítéli meg. Így elsősorban számon tartják a nevezetesebb marhavásárokat (Buza, Erked, Élesd, Görgényszentimre, Gyimesközéplak, Homoród, Marosvásárhely, Mezőzáh, Nagyszeben, Óraljaboldogfalva, Szászrégen, Uzdiszentpéter), juhvásárokat (Alsójára, Alsózsuk, Bethlenszentmiklós, Erked, Élesd, Görgényszentimre, Gyimesközéplak, Kányád, Kiskapus, Kolozsvár, Magyarberkesz, Makkfalva, Marosillye, Medgyes, Nagyenyed, Nagyvárad, Óraljaboldogfalva, Szamosújvár, Szászrégen, Szászsebes, Szelistye, Székelykeresztúr, Teke), lóvásárokat (Brassó, Élesd, Fogaras, Görgényszentimre, Sepsiszentgyörgy, Szászrégen). Mivel a sertést lábon nehéz messze szállítani, a nagy sertésvásárok inkább a közeli vidék állattenyésztését jellemzik (Élesd, Földvár, Makkfalva, Nagybocksó, Szelistye, Szeráka). Élesden van kecskevásár is, Benedeken és Fogarason baromfivásár, nevezetes lett Nagyenyed és Szováta újállatvására, Székelykeresztúr és Uzon tenyészbika-, Medgyes tenyészállatvására. Marosillye hat nagyvására előtt a négy napig tartó juhvásárai kivételes jelentőségűek voltak mindig. Nagyenyed tavaszi juhvására is egy hétig tart, mi a mögöttes hegyvidék nagyméretű juhászatát fejezi ki.

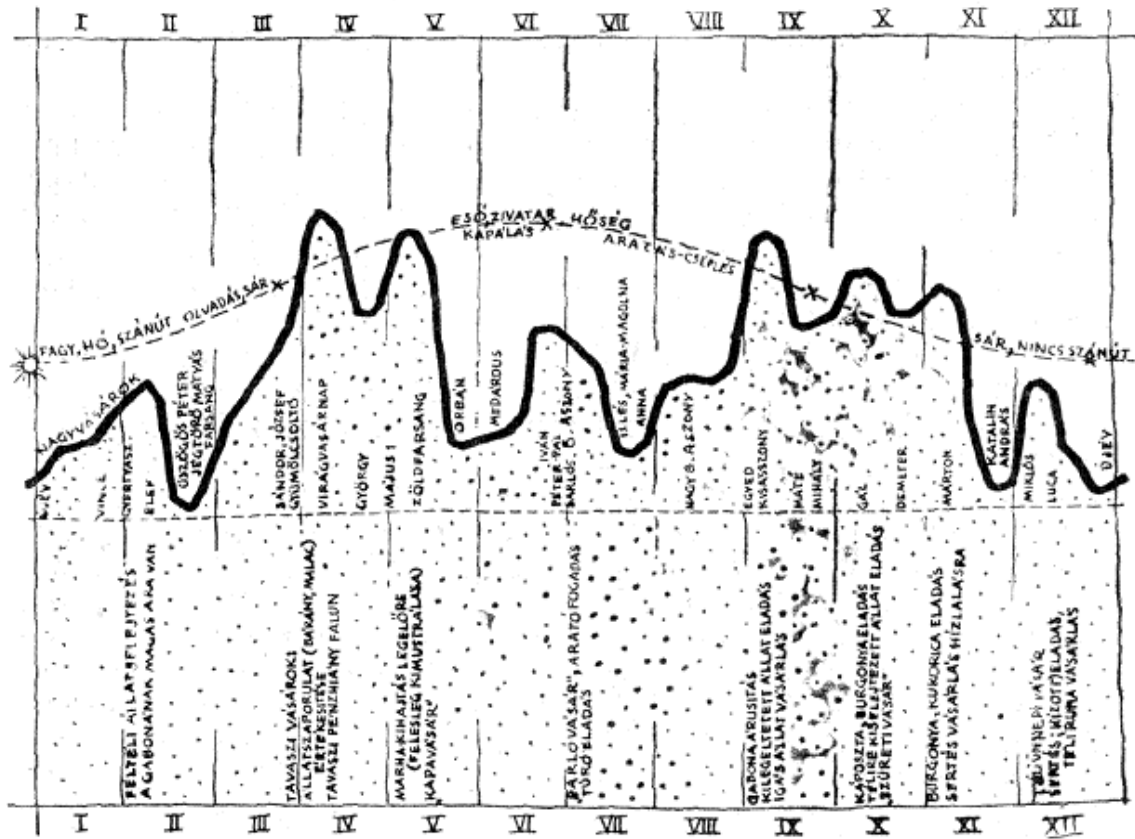
Boicán áldozócsütörtökön gyapjúvásárt tartanak. A gerendi vásárookra („libavásár”) igen sok majorságot s tojást hoznak fel. A fogarasföldi Szerákán vannak a legnagyobb disznóvásárok; ez a juhsavón való hizlalással áll kapcsolatban. Nagyszebenben és Nagyváradon évente 20 nap időtartamú állatnagyvásár van.¹¹⁵

A Székelyföld baromvásárai közül a székelykeresztúri és homoród-szentmártoni volt régen a legnevezetesebb, a Mezőségen pedig Bánd¹¹⁶ és Uzdiszentpéter vásárai.

A különféle földműves termékek országos jelentőségű vásárhelye volt régebben Brassó (nyerstermékek, gabona, vetőmag). Pusztakamaráson külön gyümölcsvásár van. Kézdivásárhelyen 1630-ig „abrákvásár” volt, mely akkor betiltódott.¹¹⁷ A múlt században nevezetes volt Csíkszentmárton kender- és Kovászna kendermagvására. Bereck és Töröcsvár vásárait az előző századokban is rendszeresen látogatták a moldvai és havasalföldi kereskedők, parasztok.¹¹⁸ Homoród és Liza (Hunyad) vásárai közt a naptári bejegyzéseken is szerepel külön „háziipari vásár”. Körösfeketető őszi vására nevezetes „rongyos” vásár, hol Kalotaszeg népe divatjamúlt dolgait veszik meg a környék szegényebb lakosai és a cigányság.

A szegény földműves, kinek nem volt eladó terménye, munkaerejét adta el a vásáron. A vásárokon gyakori napszámos- és cselédpiacokon kívül egyes helyeken külön cselédvásárok is intézményesültek. Így tudunk az újév napi debreceni („leányvásár”) és az újévi és György-napi pécskai („cselédkiállítás”) cselédszegődő vásárokról.¹¹⁹ Az uzdiszentpéteri nyári vásár egyik napja ugyancsak cselédszegődtető volt.

A vásárok fontos gazdasági-társadalmi vonatkozásai objektív leméré-

4. Erdélyi nagyvásárok tartása az év folyamán (1848–1948. évi vásárjegyzékek alapján). A nagyvásárok száma, a vásárok jellege, a hagyományos határnapok és az időjárás kapcsolata az év folyamán.

sének egyik alkalmas módszere a vásártartás időpontjának a tanulmányozása. Az erdélyi vásárok tartásának időpontjait vizsgálva¹²⁰ a következő képet találjuk (4. ábra):

Legkevesebb vásár van újév táján, február második felében, május utolsó és június első hetében, július harmadik negyedében és november vége felé, midőn kevés eladnivalója van a vásáros embernek; az időjárás, az út sem igen alkalmas a vásárra, szállításra, illetve ideje is legkevésbé van a földművesnek.

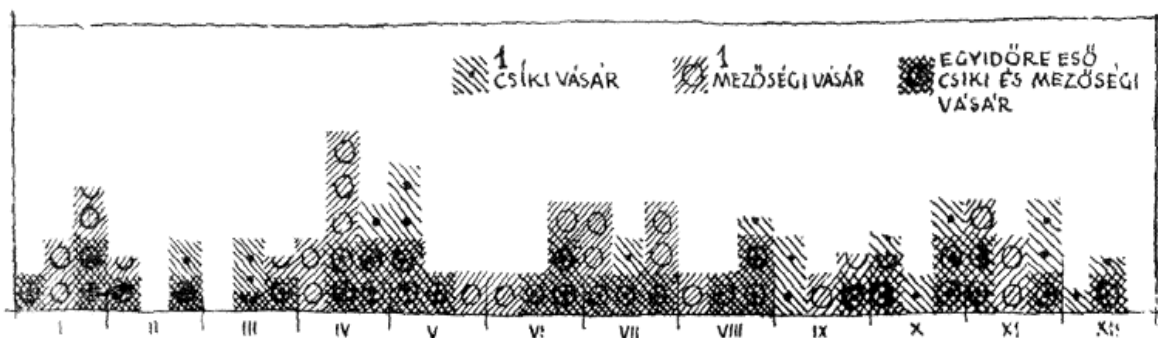
Ezzel szemben azt találjuk, hogy az év folyamán van öt fontos vásározási időszak, midőn a vásárok száma szembetűnően a szokásos fölé emelkedik. Ilyen vásáros időszak február első fele, április hónap és május első harmada, június végső és július első harmada, egész szeptember–október és november első fele, végül pedig december első fele.

A vásárevadok ilyenén való mutatkozása egyáltalán nem véletlen. Ezt bizonyítja a vásártartás időpontjának vizsgálata az egyes erdélyi vidékeken belül is; pl. a Mezőségeen és Csikban ugyancsak áprilusra – május első felére, majd június végére – július elejére s az őszi hónapokra esik a

vásárok túlnyomó többsége, de föltalálhatók az újév előtti és farsangi vásárok is (5. ábra).

A baromvásárok nagy jelentőségére való tekintettel a nevezetesebb s többnyire igen régi baromvásároknak az éven át való megoszlását külön is érdemes megvizsgálnunk (6. ábra). Azt látjuk, hogy (március elejétől kezdődően május elejéig a jelentősebb vásárok száma állandóan növekszik, utána nincs is több, s csak június végén – július elején, majd ismét szeptember elején van nevezetesebb baromvásártartás, s később fokozatosan szűnik meg a téli hónapokban.

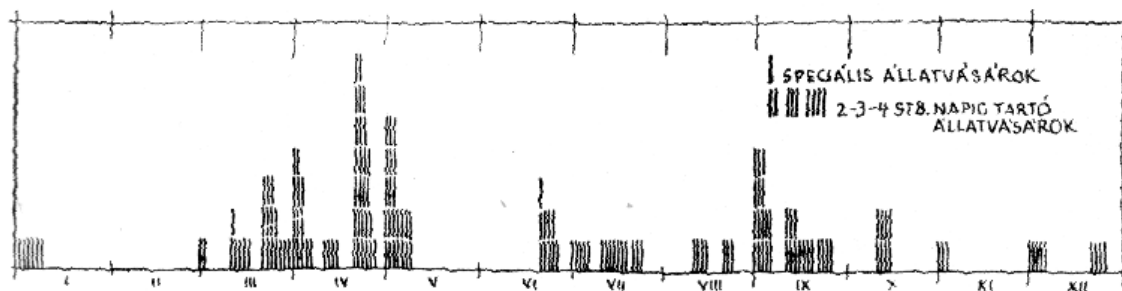
A baromvásárok külön grafikonját az összes vásárok grafikonjával összevetve, az egyezések mellett sajátos különbségeket is találunk. Így feltűnik az állatvásárok hiánya a farsangi vásárok (február eleje) periódusában és viszonylagos kis számuk október–november folyamán. Természetes magyarázata ennek az, hogy ilyenkor nincs eladó állat. Az ekkor mégis tartott általános vásárok jellegét tehát semmiképp sem az állat, hanem a paraszti gazdálkodás másik ágának termékei, a különböző földműves termékek (gabona, burgonya, szőlő) adják meg. Ezzel magyarázható elsősorban az őszi vásárok nagy száma aratás végeztétől egészen az őszi esőzések beálltáig (november vége), majd ismét a januári–februári jó fagyott szánutak idején. A legjelentősebb vásárévszak (tavasz) azonban kétségkívül az állattenyésztéssel függ össze: április elején a tavaszi állatszaporulattal (bárány, malac stb.), majd a juhok (április vége), végül a marha (május eleje) legelőre bocsátásával, midőn a felesleg állatot eladják. A tavaszi szántás végeztével a földművesek gyakran cserélik állataikat. Ekkor szerzik be a nyár eleji földművesmunkához szükséges eszközöket is („kapavásárok”).

5. A mezőségi és a csíki vásárok tartásának viszonya az év folyamán.

A június végi – július eleji vásárok ugyanakkor a legfőbb nyári munka előkészítésével kapcsolatosak („sarlóvásárok”), midőn a maradék termés eladási árából beszerzik a sarlót és kaszát, cselédet és napszámost fogadnak, a pásztorok túrót árusítanak. Aratás után vannak a „gabona”, majd „dióverő” és „szüreti” vásárok. Az állattenyésztés (pásztorfogadás, pásztorkelés befejezése, pásztorok kifizetése, az őszi szántásra igásállat vásárlása, a kilegeltetett állat eladása) viszonylag kevésbé befolyásolja a vásárok jelentőségét. A december első felében szokásos vásárok kimondottan „ünnepi vásárok”, mikor inkább csak téli ruhaféle s bazáráru van a

6. Nevezetesebb (több napig tartó és speciális) állatvásárok tartása Erdélyben az év folyamán. (Minden emelet egy vásárt és minden vonal egy vásárnapot jelöl.)

piacon, a kevés vegyes állatfelhajtásban pedig többnyire hízott disznó szerepel.

Ilyenformán tehát azt találjuk, hogy a rövid nappalos, ünnepekkel tele esztendőforduló a hóolvadásos, úttalan, ködös, „Üszögös Péter” és „Jégtörő Mátyás” tájéka, a tavaszi esős Orbán és Medárdus köze, a nyári zivataros Illés- és Mária-Magdolna-nap tájéka, végül az ősz végi sáros, zord, Katalin-napi időszak a vásárok kevésbé alkalmas ideje, míg a vásárok java része Gyertyaszentelő–Elek, majd Gyümölcsoltó–Virágvasárnap – György-nap – Május elseje (régii György-nap), azután a nyárközépi Iván (János) – Péter–Pál – Sárlos Boldogasszony, végül pedig Egyed-Kisasszony – Mihály–Gál–Demeter–Márton napok tájékára esnek. Ezek után már csak Miklós–Luca-nap körül vannak még jelentősebb vásárok. A vásárok nagy többsége e napokhoz igazodik: Torda országos hírvú vásárai György-, István-, Kisasszony- és Miklós-napra esnek, Sárosberkesz vásárai Vízkereszt, György, János és Márton utáni pénteken tartatnak stb.

7. A VÁSÁRI ÁRU

Hogy a vásároknak a gyári termelés, a falusi szövetkezeti hálózat és városi áruházak, a felvásárlás és termésbegyűjtés szervezettebb formái előtt milyen óriási gazdasági jelentőségük volt, már említettük. Ha egy helység vásártartási jogot nyert, már nevezetes hely lett, felvette a „vásárhely” nevet is. Ha valóban megvoltak a kellő feltételek, az ilyen helységek jelentős városokká fejlődtek a középkorban (Maros-, Kézdivásárhely), mások viszont megállottak (Fugyivásárhely, Tatrosvásár), vagy éppen eltűntek a többi falu közt (Gyerővásárhely, Mirkvásár). Kedvező körülmények, kiváltságok némely vásárunkat nemcsak országos, hanem európai hírvé tették. Ilyen volt például hosszú időn át Torda, melynek tavaszi (április 24.) és őszi (szeptember 9.) sokadalmait nemcsak egész Erdélyből és Magyarország egyes részeiből, de Ausztriából, Morvaországból, Sziléziából és Csehországból még a XIX. század második felében is fölkeresték (főként baromvásárait).¹²¹

Azonban a kisebb vásároknak is igen nagy volt és a vasút nélküli vidékeken ma is meglehetősen a helyi gazdasági jelentőségük. E vásárokon szereplő különféle termények és kézműves készítmények határozták meg egy-egy kis vidék lakossága egész anyagi kultúrájának, magasabb igényeinek, ízlésének fejlődését. A vásároshelyeken sokan adták magukat mesterségekre, állatkereskedésre, szekerességre s más speciális foglalkozásokra, a szomszéd falvakban is egész sora honosult meg néha a mesterségeknek, melyek a közeli vásárra dolgoztak. Hogy a helyi sajátos szükségletek igénye és a helyi hagyományos népi árutermelés áttekintése szempontjából milyen tanulságos a vásárok tanulmányozása, arról az egyszerű felsorolások is tanúskodnak.

A Székelyföld fél ezer faluja közül idővel – a néhány tényleges város mellett – mintegy száz emelkedett egy-egy falucsoport vásáros központjává, fejlődött mezővárossá. Ilyen nagyon is falu jellegű vásáros hely pl. *Csikszentdomokos*, melynek – amint a helyszínen tapasztaltam – „szentjózsefi vásarán” (március 17–19.) és „szentferenc-sokadalmán” (október 7–10.) jobbra Felcsík hat szomszédos községe tette ki a vásárosnépet. Innen kerültek ki a baromvásárra felhajtott állatok is: az igazásra és havasi legeltetésre alkalmas, teherbíró és jó legelő fehér (magyar) marha, a székely ló hegyi (mokány) válfaja, mely idővel lipicaival kereszteződött, a szálkás szőrű, hosszú orrú, szürke és szőke mangalica-disznó, melyet 1940 óta a yorkshire-i vált fel, valamint a racka juh, amely az itteni éghajlathoz alkalmazkodott fajta. A felcsíki felesleg marha, ló, juh vásárlói a háromszéki és kelet-mezőségi bellérek voltak, kik az állatokat otthon feljavítva továbbadták. A kirakóvásár árusítói is régen a környékből teltek ki: a csikkarcfalvi és szovátai ekekészítők, a helybeli és karcfalvi vasfogú boronák készítői, a madarasi és dánfalvi fazekasok, a csikszépvízi és kézdivásárhelyi csizmadiák, kik kecskebőrből (kordován) készült csizmákat árusítottak, a kézdivásárhelyi s más szücsők, a gyergyószentmiklósi „német szabók”, városias ruhákkal. A galand (szalag) árusító cigányasszonyok is a környékről kerültek ki, csupán a „gyolcsos tótok” (ezek később nem is tótok, hanem zsidók voltak) jöttek távolról és a tordai pogácsások.

A csikszentdomokosinál nagyobb forgalmú falusi vásárok közül a közelmúltban külön ismertettem a páncélcsehit.¹²² Ugyancsak a közelmúltban ismertettem három mezővárosunk – Bánffyhunyard, Torockó és Nyárádszereda – hagyományos vásártartását¹²³, s így e helyen a marosvásárhelyi és kolozsvári vásárok néhány adatával igyekszem illusztrálni azt, hogy milyen tanulságos lehet néprajzi szempontból a vásárkutató városok is.

Marosvásárhely országos vásárain, a Kelemen-havasok, a Felső-Nyárád mente és más vidékek állatállományán és a Maros mente, Mezőség, Nyárád mente, Enyed vidéke gabonáján, Bergenye, Nyárádtó és Szentanna tejtermékein, Radnót, Rücs és Bánd baromfián és gyümölcsén, Alsó-Nyárád mente és a helybeli „bolgárok” zöldségén, Görgény, Idecs, Bölény és Radnótfája hagymáján, Gálfalva és Szentivány kenderén és gyap-

júján kívül ott találni ma is Felső-Nyárad (Köszvényes, Remete) és Görgény (Görgényszentimre, Hodák, Déda) deszkáját, Toplica deszkáját és kosarait, Mezőfele és Ménes gyékénykészítményeit, Hodák és Hévíz nyírágseprűit és kosarait, Topánfalva vidéke fenyőfaedényeit és Jobbágytelke szalmakalapjait; ott van kirakva a helybeli asztalosok falusiaknak szánt bútora, a korondiak rengeteg cserépedénye; láthatjuk a görgényi románok pokrócait, a segesváriak készruháit (főként kabátokat) és szöveteit. A helybeli kézművesek közül a vargák, csizmadiák, szűcsök, szabók, fésűsök, kefések az utóbbi években is felvonultak. Számptalan más kézimunka és gyári áru mellett aztán ott találni a helybeli pecsenye- és kenyérsütőt, hűtőárut és a tordai pogácsást.

Kolozsvárt is a havasi fa és mezősegi gabona, mindkét vidék állatállománya, a györgyfalvi takarmányárus szekerek, a földész külváros (Hóstát), Györgyfalva, Pata és Bodonkút zöldsége, Komjátaszeg, Túr, Kövend és a besztercei szászok hagymája, Felek és Szelicse tejtermékei, a hídelsei földészek és a györgyfalviak gyümölcsféléi, Magyardécse és Bálványosváraalja cseresznyéje, a Mezőség (Apahida, Zsuk, Mócs, Szék, Vajdakamarás, Magyarpatka), Gyéres és Kajántó szárnyas- és tojás-, Monostor (Kolozsvár külvárosa) zsír-, szalonna- és tojás-, Kide és Bodonkút aszaltszilva- és szilvaíz-felhozatala mellett ott szerepelnek a falusi mesteremberek és városi kézművesek is sokféle készítményeikkel. Valamikor még kész faházakat is hoztak be nagyvásárookra eladni a bedecsi ácsok; Dongóról meg szuszékot, Szótelkéről faekét szállítottak, de a szkerisórai s albáki cseber, a felsőfüldi, feleki és szentlászlói favilla és gereblye, a feleki és szentlászlói járom, a szentlászlói és fenesi borona, a szentlászlói szekér is rendszeresen szerepel a vásári áruk között. A fazekasok között jobbára helybeli, járai és korondi mestereket találunk. A helybeli kézműveséget legutóbb már csak a csizmadiák, tímárok, szűcsök, kádárok, szita- és kefékötők, fésűsök és kalaposok képviselték s végül a pogácsások.

A legjelentéktelenebbnek tűnő falusi vásárok, a mezővárosok vagy nagyvárosok vásárai egyaránt kiváló alkalmak a környék népéről, néprajzáról való előzetes tájékozódásra, de a vidék népe anyagi kultúrájáról alkotott kép kiegészítésére is. A népi műveltség térbeli követése és ábrázolása alkalmával elengedhetetlenül fontos feladat a vásárok rendszeres tanulmányozása. Annál feltűnőbb, hogy eddig néprajzkutatóink nem gondoltak erre. Véleményem szerint a néprajzi atlasz munkálataival párhuzamosan vásáraink néprajzi kataszterezését is el kell végeznünk. Erre gondolva, képzeletünkben előttünk állnak a hatalmas térképlapok, melyek a különböző vásárok vonzási köreit, illetve a különféle sajátos népi ipari termelő központok árusítási pontjait tüntetik fel. Meggyőződésem, hogy vásároshelyeink egységes szempontok szerinti felkutatása nem túl nehéz és igen gazdag eredménnyel járó feladat, és természetesen hat majd számos szempontból a népi kultúra további kutatására.

8. AZ ÁRUSÍTÁS RENDJE, ÁRUSOK

A vásárok néprajzi tanulmányozója számára ezek az alkalmak nemcsak egyszerűen áruraktárként jelentkeznek, hanem mindenekelőtt sokoldalú társadalmi-kulturális funkciót betöltő fontos intézmények. A vásár hosszú időn át nemcsak az áruházakat, bankokat, árjegyzékeket, gazdasági és technikai szakkönyveket pótolta a falu számára, hanem a népélet egy része volt, s részben az ma is. Hogy a népélet képeskönyve vásárképek nélkül el sem képzelhető, annak már a népélet régi ábrázolói is tudatában voltak. A vásár külön foglalkozásokat teremtett, saját öltözetet, szokásokat, hiedelmeket alakított ki. Fontos alkalom volt a vásár az egyes ember életében, de nemegyszer a történelem sodrát is meghatározta. (Az 1437-es bábolnai, az 1697-es kuruc, az 1784-es móc felkelések kiindulópontjai vásárok voltak.) Nemhiába a nép időszámítását is a vásárokhoz igazítja, mondván, hogy ez vagy az az esemény bizonyos „vásár előtt” vagy „után” történt. A „vásárfia” a legkedveltebb és legtartósabb emléktárgyak közé tartozik.

A szegény határú Alsójára falu lakosságának nagy része a fazekaságra és fuvarozásra adta magát; a tavaszi juhkihajtás idején (május első vasárnapján) Járát sok juhszedő kereste fel, más vasárnapokon meg az aranyosszéki zöldségesek s a tordai vásárról alkalmilag szerzett áruval visszatérő szekereik rakodtak ki a templom előtti piacon. 1880-ban már az unitárius egyházközség¹²⁴ erélyesen tiltakozik a „vasárnapi példátlan vásár folytonos gyakoroltatása” ellen, mivel „a gyülekezetre botránkoztatólag hat” az, „hogyan éppen a templom bejáratánál mindenkor árulósátrak vannak, s ezek előtt templomozások alatt tart a vásár”. Ekkor Járán már 131 fazekas, 15 fuvaros, 11 szatócs és kocsmáros, 6 csizmadia, 4 asztalos és 9 más mesterember működött.¹²⁵ A vasárnapokon mindenfelől gyülekező nép szórakozási igénye teremtette meg Járán a messze vidéken legnevezetesebb cigányzenekarokat (1895-ben 20 zenész 6 bandát alkotott). A Kolozsvár–Torda közti feleúton, nevezetes román állattenyésztő és magyar zöldségtermelő vidékek közelében fekvő és sokoldalú saját iparral rendelkező helység valójában már rég létező heti és országos „sokadalmait” a hivatalos vásárendéjely 1880-ban már csak „törvényesítette”.¹²⁶

A vásárok hivatalos elismerésével aztán megkezdődik a sokadalom rendszabályozása. Az egyház panaszára mindenekelőtt elteszik a vásárt mindenfelé vasárnapról, Járán keddre, Tordán¹²⁷ szombatra stb., de meghatározzák az árusítóhelyeket is, melyekért vámot, helypénzt kell fizetni. A vásárok fejlődése maga után vonja a piacok és árusítóhelyek pontos meghatározását, specializálódását. Ha a kezdetleges sokadalmak (búcsúk, nedeiák, „leányvásárok”) színhelye a szabad mező vagy a templom körüli térség, a fejlettebb vásároshelyek már a vásár és helység gazdasági és rendészeti érdekei szerint osztják és terelik a vásárosnépet. A vásárok fokozatos fejlődése és szakosodása kiválóan megfigyelhető Kolozsvár piactereinek helyválttatásában és sokasodásában.¹²⁸ A régi Kolozsvár kis óvári piaca mellett már a XIV. században felfedezhető a városfalon

kívüli baromvásártér, mely a város terjeszkedésével maga lesz a kirakóvásár helye (Főtér), a baromvásártér pedig a híd elé (mai Mihai Viteazul tér) kerül, a Tordai út kezdetén a szénapiac és a fapiac keletkezik. Az utóbbi 100 év folyamán aztán a baromvásártér az új vágóhíd közelébe kerül, s külön tyúkpiac létesül. A belső piacból is idővel elkülönül az ószer és a búzapiac (eleinte csak külön sorai a belső piacnak), majd a Főtér tisztán üzleti központtá válik, kiszorítva a kirakóvásárt a baromvásártér régi helyére. A külső vásártérből a deszkapiac és disznóvásártér válik még külön.

E folyamat, bár lassúbb ütemben, a kisebb vásároshelyeken is megindul. Mindenfelé megvan a külön piac (a templom körül) és a baromvásártér (a község szélén); a piacon a helybeli mesterségek jelentőségük és erejük sorrendjében válogatták meg szokásos helyeiket, sorukat, a céhek, társulatok állandó árulósínjeiket eszerint építették, a máshonnan jött szakmabeliek sátraikat ezek közelében, a vásárhelytől való távolság sorrendjében helyezték el, a „jobb hely”-ért nemegyszer torzszalkodva egymás közt. Hídalmáson az érkezés sorrendje határoz a szakmabeliek során való helyválasztásban, de a három piacon azért minden árucsoportnak megvan a pontos helye: kirakóvásáron a gyapjúsoknak, vásznasoknak, azután a fazekasoknak s más kézműárosoknak, a csebreseknek s végül az élelmi cikkek árusítóinak; a gabonapiacon a gabonát árusítók helyétől különválnak a deszkások és a meszesek, a baromvásártéren a fehér- és pirosmarha-, a bivaly-, a disznó- és juhvásár különül el.¹²⁹

A falusi vásárhelyeink közt igen nagy vidékkel rendelkező és nagyon forgalmas páncélcsehi vásár baromvásártere és disznópiaca is egyre kijebb költözött, a falu szélére. A piac és a beletorkolló utcák, térségek az egyre fejlődő kirakóvásár számára szabadultak fel, hol a sokféle helybeli és a közös szekerekkel városról jött kézművesek sátrai, a gyoicsos és kolompos tótok kék szekerei az eléjük vont ponyvával, a portékáikat a földön gyékényre, lepedőre kitergető vidéki háziipari és terményárosok helyezkedtek el megfelelő sorokban csoportosulva. A piacon és közelében a három kocsmá, négy szatócs- és rőfösüzlet jórészt szintén a vásár forgalma után élt, az egyik kocsmá udvarát vásári napokra egy körhinta-tulajdonos bérelte (l. a mellékelt helyszínrajzot).

A munkamegosztás fejlődésével, az árutermelés növekedésével s így a sokadalmakon az árucseré szerepének növekedésével mind nagyobb lett a hivatásos vásárolók, a vásári kereskedők száma. Ezek közül legrégebbi eredetűek kétségkívül a baromkereskedők. Ezek között a középkorban s újkorban előkelő urakat is találni. Nevezetes tőzsérek kerültek ki később is az erdélyi örmények s egyes erdélyi és bihari félszabad falvak lakosai közül. A gyergyószentmiklósi és csíkszépvízi örmények Csík és a szomszédos moldvai részek ökreit és juhait s részben lovait vásárolták össze a búcsúk és vásárok alkalmával, s szállították lábon hajcsáraikkal Bécsig, sőt tovább is. Csíkból ilyenformán még a XIX. század második felében is évente 300 000 juhot, 40 000 ökröt és 10 000 lovat hajtottak el.¹³⁰ A szamosújvári örmények nem kevésbé nagy állatkereskedői az elmúlt két évszázadnak. Biharban a fekete-körös-völgyi Tárkány lakosai voltak neve-

kúti, ugyanannyi mérai és kajántói, kik marhát, juhot s lovat vásároltak.¹³³ Igen nevezetes volt közülük a bodonkúti Szabó Ferenc marhakereskedő apja. Ő a Ludas, Radnót, Torda, Marosvásárhely, Zilah, Zsibó, Nagybánya, Lekence és Beszterce vásárain vett fehér igásökröket falujában gyűjtve össze, azokat csordaszámra hajtotta Kolozsvárra, hol egy részét elküldte az alföldi nagybirtokos megrendelőknek, a maradékot meg eladta a kolozsvári mészárosoknak (1918 előtt 240 mészáros volt itt). Fia már csak Kolozsvárra gyűjtött állatot: ősszel és télen Páncélcseh, Alparét, Csákigorbó, Hídalmás vásárain fehér tinót, tulkot és tehenet, tavasszal (március–május) bárányt vásárolt össze, vitte Kolozsvárra a piacra vagy egyenesen mészárosoknak.¹³⁴

A lókereskedők egyik közismert kategóriája a cigány lókupec. A cigányságot szekeres nomád életmódja szoktatta a lóval való bánáshoz és a ló cserebereléséhez. A vásárok feltűnő látványossága a lófuttató cigány, ki így igyekszik kellelteni mindenféle sajátos eljárással a vásárra megfelelő állapotba hozott portékáját.

A földműves és állattenyésztő vidékeket összekötő utak mentén egyes falvakban a szekereség és marhakupeckedés mellett a gabonakereskedés is kifejlődhetik. Így fejlődött ki mindhárom s különösen az utóbbi foglalkozás Almásszentmihályon. Ez itt abban áll, hogy a kereskedő a zsibói, hídalmási, zilahi és bánffyhunyadi vásáron összeszedett gabonát a kolozsvári vásárra viszi, vagy közvetlenül adja el a helybe jövő havasiaknak.

Külön csoportját képezik a vásári árusoknak a népi ipari központok szekeres kereskedői. Közismert, hogy a vásárokról tömegesebben kerülő háziipari cikkek nagy részét utóbb ilyen falusi kereskedők gyűjtötték össze és hozták be. A legnagyobb tömeget foglalkoztató fazekasság és csebesség létrehozta a falusi szekeres edénykereskedők és cseberárusok (sfirnar) osztályát, mely kezdetben a bevétel 1/3-áért hordja szét s árusítja el a készítményeket, idővel azonban a leszegényedett mestereknek biztos megrendeléseit és előlegeit által valóságos gazdájává is lehetett.

A falusi mezőgazdasági termékek vásári viszontelárusítója évszázadok óta a vásárhelyeken lakó kufár, kofa. Kolozsvárt egész piacot (Hősök tere) foglaltak el vasárnap a vidéki termelőktől gyümölcsöt, veteményt, majorságot, tojást nagy tétben vásárló kofák. A vásárbírák századok óta úgy küzdenek a kofák árdrágítása ellen, hogy megtiltják nekik a nap első szakaszában a vásárlást, „mivel a gazdasszonyoktól különben elragadozzák” a termelők árúját.¹³⁵

Az országos sokadalmak kirakóvásárainak képét elsősorban a rengeteg árus adta meg. A távolról jött kézművesek többnyire közösen fogadott szekerekkel hozták saját készítményeiket. A Páncélcsehre menő kolozsvári csizmadiák 6–7-es csoportokban egyetlen szekerre rakták fel ládáikat. A piacon aztán közös sátor alatt árusította ki-ki a maga portékáját. Minden csizmadiaszekérral jött egy cigánykovács is, ki a megvásárolt csizmára ott helyben verte fel a patkót. (A nyalka lányok a piros csizmára rézpatkót tétettek.) Páncélcseh nagyvásárain pár évtizeddel ezelőtt még 50–60 csizmadia is megjelent Kolozsvárról s részben Désről.¹³⁶

Hosszú sátrakat alkottak minden erdélyi vásáron a gyolcsos, rőfös tótok is, kik a szekereik elé vont sátor alatt árultak. Közösen fogadott szekerekkel érkeztek a Dés környéki vásárookra a „sztremeturásnék” is. Ezek a Désen és Szamosújváron szükségben élő kisasszonyokkal méterszámra horgoltatott gyapotesipkét árulták, főként román asszonyoknak, kik azt kézelőre, gallérra, ingaljra, lepedőszélre varrták.

Jellegzetes alakjai voltak a falusi nagyvásároknak régtől fogva a képárosok is. Erdély északnyugati részein a XIX. században házilag előállított üvegfestményekkel és fametszetekkel Mikola és Hezsdát mesterei látták el a falusi román lakosságot. E portékák egy részét falun házalva törülközőért adták el, vásárookra szekérrel is jöttek. Újabban már a régi képárosok utódai olajnyomatokat, gipszszobrokat s nyomtatott könyveket árusítottak Páncélcsehen a román vásárlóknak. A vásárok népszerű alakjai évszázada a városi gyorsfényképészek, hisz ritka alkalom, hogy ünneplőbe öltözött fiatal párok, szerelmesek együtt lefényképezhessék magukat. A városi bazársorok mellett mind több lett falusi vásárainkon is az ugyancsak gyári portékákat nagy hangon kínáló különféle utazó. Így például Páncélcsehre rendszeresen járt el legutóbb is egy zsidó ékszerész és egy szerb borotvás, kik a legkülönbébb olcsó holmit árulták nyakukba felkötött s elől bottal feltámasztott széles kosarukból.

Így maradtak fenn még századunk elején is falusi vásárainkkal kapcsolatban régi korok kereskedelmi életének jellegzetes alakjai, a tőzsérek, céhmesterek, boltosok, kufárok, képmutogatók, hátas kalmárok.

9. VÁSÁROZÁS

A vásárok óriási társadalmi-kulturális jelentősége közvetve, a vásáros népet tanulmányozva is megnyilatkozik. Elzártabb vidékek lakossága számára századokon át alig volt nagyobb jelentőségű esemény az egyéni, családi és közösségi életben, mint a közeli helyen tartott vásár. A hetivásárok sok helyt a vidék lakosságának állandó információs helyei. Az abrudbányai hetivásáron „szoktak rendszeren összegyűlni a román világ celebritásai, ide jár fel Jánku Ábrahám is, a havasok egykori királya, igen megviselt állapotban” – írja az ott több mint száz év előtt átutazó Jókai.¹³⁷

A kalotaszegiek a bánffyhungyadi keddi vásáron szerzik be máig sokféle ismeretüket; épkézláb ember nem is maradna el innen. Hogy a régi vásárok a magyar vidéki értelmiségnek is találkozóhelyei voltak, arra utalnak – többek közt – a különféle egyházi hatósági intézkedések is. Így például az erdélyi református egyházi zsinat 1783-ban intézkedik, hogy a papok, официálisok és akadémisták „tiszteletesen uniformiter járjanak ...mind magok Ecclesiájokban, mind másutt, piatzon sat...”; tizenegy évvel később pedig ismét intézkedik, hogy „Sokadalmakban, Heti Vásároknak s több efféle alkalmatosságokban a Papok Köpenyegben tsak és lājbiban meg ne jelenjenek, hanem Papi öltözetben, kitől minémű telik ki, a’ Papi ruhára pedig Sákot, Tarisnyát, mit ne függessenek.”¹³⁸ E ha-

tározatokból nemcsak az tűnik ki, hogy a vásárokat az értelmiség rendszeresen látogatta, hanem az is, hogy a vásároknak ünnepies jellegük is volt.

A vásár a földművesnép szemében ünnepi esemény. Falusi háznál ma is van díszesen szőtt vagy hímes bőr vásári tarisznya, tetszetősebb, vásárba járó átalvető, a vásárba induló gazda lehetőleg külön kocsi fogja be „jobbik” lovát, ökrét, a jobbik hámba vagy cifra járomba, a lovak farkát felkötí, sörényét befonja; az ökrök szarvára régen piros bojtot is tettek. A férfiaktól ilyenkor elmaradhatatlan a kampósbot, s mindenképpen kimosakodnak, ünneplőbe öltöznek. Különösen a vásárlányok igyekeznek kiöltözni. A páncélcsehi vásárra „a lányok úgy kiöltöznek, a románok még ki is festik magukat, hogy még ünnepen sem” – mondják. Hogy is ne, hisz például 1949 őszén a baromvásáron sűrűsödő embertömegből megkérdezett mind a hat ember beismerte, hogy nem venni vagy eladni jött a vásárba, hanem rokonával, más falubeli ismerősével akar találkozni.

Igazi vásárló, akárcsak eladó, a tenger népből viszonylag kevés akad vásárainkon. Mindenki inkább látni, hallani akar minél többet: a férfiak jobbára a baromvásárban, deszkapiacon, az asszonyok a baromfi- és zöldségárusok, vászinasok közt, az ifjúság meg a bazárosok, pogácsások sátrai és a mutatványok bódéi körül. Ha mégis alkura kerül sor, az alkudozókat többen közrefogják, hogy tanuljanak tőlük. Az ilyen egyezkedések hosszadalmasak, a vevő sokat méregeti, fogdossa az árut, hangosan gondolkodik, ezzel azt is bizonyítja, hogy értékeli az eladó portékát. Az áru ócsárolását nem is tartja illendőnek a közizlés. Különösen a drágább áru – csizma, jószág – vásárlása hosszadalmas. Ha a jószágvásárlónak megtetszik valamelyik bivaly, megkérdi az eladótól: „Hogy adja kend?” Az megmondja. „Na, ez igen sok” – feleli a vevő, s úgy tesz, mintha tovább akarna állani. Ha az eladó nem szól utána, el is megy. Aztán, ha járkálása során újra a régi eladóra bukkan, újból megkérdi a bivaly árát. Ha az eladó felismeri a vevőt, azt mondja: „Most már ígérjen kend is valamit.” Ekkor kezdődik aztán a tényleges alku, a kézfogdosás: mikor valamelyik fél kedvezőbb árat mond, belecsap a másik tenyerébe: „Na, még mondjak egy szót!” Előfordul, hogy mire megcsinálják a vásárt, úgy „el-pofozzák” egymás kezét, hogy sajog belé. A végső árban megállapodva aztán kezet fognak, s azt kívánják egymásnak: „Adjon Isten szerencsét!” A vevő előleget ad, aztán az eladó elszalad szekerehez, szól a feleségének, s közben szétnéz, ki hogy árul, vagy megcsináltatja a paksust, cédulát. A vevő is még kérdezősködik, hogy mások hogyan vásárolnak. Végül kifizeti az egész összeget, s elmennek, hogy megigyák rá az áldomást (románul: „adălmaş”) valamelyik kocsmában, tanúk előtt, a vásárló költségén.¹³⁹

Az áldomás a parasztok közt ma is magától értetődő, s biztonság kedvéért sokan a nem hasonszörűek figyelmét külön felhívják az áldomásra. A hivatalos akták előtti időben az áldomás a vásár megkötésének kötelező formája volt. Háromszéken a XVII. században egy széki törvény a marhalopás meggátolására kötelezővé teszi, hogy „emberséges emberek

eleot aldomas italai igaz marhat vegjenek”, mit gyanú esetén bizonyítani is kell.¹⁴⁰ A kézfogás és áldomás kétségtelenül igen ősi szokás. Az aktusban kezdetleges jogi és kultikus elemek élnek együttesen tovább. Nem véletlen, hogy a parasztság körében vásáraik legrégebb, legáltalánosabb és legdrágább áruival kapcsolatban maradt fent. Az áldomás Hídalmáson két pohár pálinkából áll, az italt a jószág eladója „felköszönti” a vásárlóra („Adjon Isten szerencsét!”, „Doamne dă-ți noroc!”), míg kisebb árunál az eladó csak egyszerű jókívánságot mond („Viselje egészséggel!”, „Să le porți sănătos!”). Gyakran előfordul aztán, hogy a másik fél is fizet még áldomást; sok anekdota kering olyan áldomásról, amelyen mind a tehenárát, mind a tehenet – elitták. Nem csoda, ha a vásár bomlásával, a tömött robogó szekereken vagy állatát hajtva hazafelé tartó vásárosnép nagy része – akár mint vásárló fél, akár mint tanú – hangos énekszóval is kifejezi jókedvét. Mindenesetre, az áldomással megkötött vásárok egyúttal ismeretségekötést is jelentenek, s a felek egymást később fel is keresik alkalomadtán.

Az állatvásár ősiségét fejezi ki az állateladással kapcsolatos sokféle hiedelem is. Szatmár vidékén a vásárra szánt tehenet az istállóból kivezette nyírfaseprűvel veregetik meg, hogy keljen el (ne jöjjön haza). Borsa völgyében a vásáron nem szabad a tehen tőgyét – próbából – a földre fejni (mert elmegy a teje); ezért ilyen esetben a gazda utasítja a vásárlót, hogy most fejjen a tenyerébe is, amit pedig kifejt, dörzsölje vissza a tehenre. A Fekete-Körös völgyében a megvett tehenet az új gazda az utcaajtó küszöbére terített női kötényen átvezeti, hogy ne ronthassa meg a boszorkány (jó tejelő és termékeny legyen)¹⁴¹. Számtalan más vásáros hiedelem (a közismert tele vagy üres edénnyel, cigánnyal való találkozás jóslata, a portékaért először kapott pénz megköpdösése, „apád, anyád ide jöjjön” kívánságmondás kíséretében) már nemcsak az állatvásárra vonatkozik.

A vidéki vásárok képének bemutatása nem merül ki a különféle árucikkek, árusok, a vásárra özönlő nép és a vásárkötések bemutatásával. Vásáraink tele voltak különféle látványosságokkal, sajátos alakokkal. Ilyen jellegzetes alakjai voltak vásárainknak a különféle koldusok. A páncélcsehi nagyvásárokon is sok koldus volt régebben: csonka-bonka cigányok, vak koldusok; egyik közülük harmonikázott és énekelt. Volt egy balázsházi ember, aki mindenkinek elmagyarázta, hogy hol és mikor vannak a legközelebb nagyvásárok; ha látta, hogy valaki rosszkedvű, imádkozott, ha meg tréfáltak vele, ő is tréfált s táncolt egyet; ha pénzt kapott, továbbállott.¹⁴² Múlt századbeli vásárainkon még sok volt az énekes koldus. Így például a háromszéki sokadalmak (vásárok, búcsúk) és csíksomlyói búcsúk egyik nevezetes koldusa egy félbena torjai, ki feleségével (ennek apja is koldus volt) járt, s a piaci sarokköveken ülve kísérte háromhúrú lanttal felesége változó szövegű recitatív énekeit.¹⁴³ Hogy a középkorban milyen jelentőségűek voltak a vásári énekes koldusok, arra mutat Oláh Miklós 1530 tájáról való feljegyzése, mely szerint Simánd falu (Arad közelében) lakossága mind külön titkos nyelven beszélő nyomorékokból áll, kiknek szabadalmuk van arra, hogy országszerte énekes koldusként

szerezzék meg kenyerüket.¹⁴⁴ Ha az elmúlt századokból ránk maradt történelmi énekekre és ezeknek a népballadával való kapcsolatára gondolunk, a vásári koldusok egykori nagy társadalmi, kulturális, irodalmi jelentősége – melyet a fejedelmek kiváltságokkal ismertek el – világos lesz előttünk is. A néprajzkutató ma már csak néhány csenevész utódban tanulmányozhatná a régi énekes hagyományokat.

Mai nagyvásáraink „eseményei” nem az énekesek, nem is az egykori „piaci pellengér”.¹⁴⁵ Ezek helyét elfoglalta a nyugati eredetű „ringlispil” (körhinta), a panoráma (nagyítóúvegen át bemutatott képek), az esetenként megjelenő cirkusz (medve, majom, tornamutatványok). Sőt a két világháború előtt a falusi vásárokon is megjelentek – míg el nem tiltották – a különféle galád szerencsejátékok (lutri, itt a piros, hol a piros stb.). Mindezek közül legállandóbbnak a körhinta bizonyult, mely a vásárokon találkozók két-nembeli falusi és munkásifjúság kedvenc együttes szórakozása.¹⁴⁶

A több napig tartó nagyvásár a vásárosnép számára csemegékről is gondoskodik. A népnek csak kis része kaphat valamely jó ismerőséhez ebédre meghívást, hisz a helybeliek is a vásáron vannak. A tarisznyában hozott száraz ételnél pedig jobban esik a vásári. Az áldomázó férfiak zsúfolásig töltik a kocsmákat, a vásárban ténfergő asszonyok és főként a fiatalság a különféle vásári csemegéket fogyasztja. A Nyárad mente kisebb vásárain régente még nevezetes volt a „káli lepény”, egyebütt cipókat árultak. Páncélcsehen az első világháború után is még két helybeli árulta a piacon a zsemlet, kiflit, kenyeret; két helybeli pecsenyesütő asszony kis, maga sütötte cipókba rakta a friss pecsenyét, úgy adta a vevőknek, akik leültek az árokszélre, s ott fogyasztották el. Hütyüt szamosújvári örmény asszonyok hoztak volt s egy helybeli hütyüs asszony is. A vérrel, tüdővel, rizkásával s mivel töltött hurka olcsóbb volt a pecsenyénél, szegény emberek, kocsisok, szolgák vették. Őszi vásárkor több faluból hoztak asszonyok cseberszámra lépes mézet, azt kockákra vágva káposztalapin nyújtották a vevőknek, ki ott helyben elfogyasztotta. Két páncélcsehi asszony mézes pálinkát árusított rendszeresen vásárnapokon. Vásári kenyerekről, mézesekről, sertéshúsvágókról, ser (sör) árusokról (Kézdivásárhely), faluról hozott marhahús árusításról (Gyergyószentmiklós) már 2–3 évszázaddal ezelőtt történik a Székelyföldön említés.¹⁴⁷ Erdély déli felén a vásárokat a marzsinar és mokány juhászok árasztották el a múlt században megnyúzott juhok félig főzött húsával.¹⁴⁸ A vásári húsfélék közt azonban senki sem vehette fel a versenyt a tordai és marosvásárhelyi pecsenyésekkel, kik eleinte maguk járták a környékbéli vásárokat, később azonban a helybeli asszonyok is megtanulták a pecsenyesütést, és magukat nevezték „tordai pecsenyés”-nek.¹⁴⁹

A vásárokat legnevezetesebb csemegéjének, a mézespogácsának is Erdély egyik legrégebbi és nevezetes vásárohelye, Torda az igazi hazája. A „tordai pogácsa” és a kézdivásárhelyi „székely pogácsa” nem hiányozhatott még kisebb vásárainkon sem. 1880 tájt Tordán még 15–20 pogácsás volt, s fennmaradt a régi, hamisítatlan készítési mód leírása.¹⁵⁰ E pogácsák készítési módja ősidőig nyúlik vissza, hal és pólyás baba formájuk

elárulja eredeti kultikus-szimbolikus vonatkozásukat. A sokadalmaknak régi keresztény búcsúkkal való kapcsolatára mutathat a „lónai pogácsa” kereszt alakban való megcsíkozása (villával). Az alföldi vásárokat jórészt a másik nevezetes vásárohely, Debrecen faformákba préselt, kerek, ropogós pogácsái látták el. Idővel aztán minden erdélyi vásárosközpontban akadtak helybeli mesterei a „tordai”, „székely”, illetve „debreceni” pogácsa készítésének. Így Zilahon, Zsibón, Bánffyhunyadon, Szamosújváron, Kolozsvárt, Nagyenyeden és sok más kisebb helyen is. A XVIII. századtól kezdve a formába préselt száraz pogácsák mindenfelé hódítanak; népművészeti szempontból is figyelemre méltó kivitelezésű formákat (szív, pólyás baba, virágkosár, huszár stb.) készítettek a kolozsvári mézeskalácsosok.¹³¹ Századunkban terjedt el – osztrák divatra – a színesen beírt, festett, papírszeletkéekkel és tükörrel is ellátott „ájzolt” pogácsa.¹⁵² Ma már többnyire ilyeneket látni a vásárokon. Páncélcsehen is ilyen cifra pogácsákat vesznek vásárfiába (puiul tîrgului) az otthon maradt gyermekeknek (kard, buba, pipa, madár, kosár), a legények meg rózsás papírlevelekkel ékes szív alakú tükrös pogácsát a lányoknak. A vásári mézespogácsa jelentőségére vall, hogy pl. Páncélcsehen 1918 előtt egy-egy vásáron mindig volt 15–20 pogácsasátor (két helybeli, 4–5 Tordáról, 4–5 Szamosújvárról, 2 Lónáról, esetleg még Kolozsvárról, Bánffyhunyadról és egyebünnen). A lányok mindenfelé nagy becsben részesítik a legénytől kapott tükrös szívet, mit a falra akasztva tartanak díszként, sok helyt a következő vásárig.

A vásárfia azonban nem merül ki mindig a mézespogácsában. A lány iránti komolyabb szándékát a legény sokféle szalag, gyöngy, fésű, pohár („Emlékül” felírással), virágváza, kis álló tükör és más bazarárúk vásárlásával is kifejezi. A jegyesek a jegyajándékot, a keszkenőt, csizmát is a vásárban vették meg. A járai vásáron a román lányok is szoktak szeretőjüknek vásárfiát (műbokréta, gyöngy-, brosz, mártíisor stb.) venni.

A nagyvásár kiváló alkalom a kétnembeli ifjúság közti újabb ismeretségek kötésére is. Különösen a szétszórt tanyákon lakó nép számára mondhatni igen fontos intézmény a vásár e szempontból (lásd előbb a găinai vásárt). A románság körében azonban még a régi földművesfalvak népe is sokfelé fenntartja házasság céljából a vásárokon való ismeretségszerzés szokását. Erre jó alkalom a nagyvásárokat követő táncmulatság, mely a saját községéből házasodó magyarság falusi báljainak felel meg. Alsójárán a vásár végeztével a román ifjúság a piacon és baromvásártéren rendezett hatalmas táncot, melyen gyakoriak voltak a „leánylopások” is. A leány, kivel kedvese már előre megbeszélte a szökést, 4–5 rend ruháját magára véve jön a vásárra, s a legény, barátaitól körülvéve a vásári táncból kivezeti a közelben előkészített lovas szekér felé, s a szekérre emelve elmenekülnek. Páncélcsehen és a környékbeli falvakban is sok román férfi van, ki a vásárkor ismerte meg vagy innen szöktette el a lányt, hogy a szülői tiltakozás ellenére is feleségül vegye. Az esküvő gyakran csak hetek múlva következett be ilyenkor.¹⁵³ Nemhiába nevezték a környék román lakosai a páncélcsehi vásár másodnapját

leányvásárnak („tîrg de fete”-nek), melyre az eladó lányok maguk megmutatására („de vedere”) ünneplőben jöttek el. A lányok s legények nagy „ünnepet” tartanak ilyenkor, mint otthon vasárnap, fel s alá sétálnak, énekelnek, ismerkednek; megkóstoltatják a legények a lányokkal a mézespálinkát is. Valóságos viseletbemutató az ilyen vásár, és a vidék újabb és újabb népviselet divatának fontos alakító tényezője. A szomszéd falubeli lányok, legények alaposan méregetik egymás öltözetét, s ellesik az újszerűből is azt, ami ízlésüknek megfelel, kigúnyolva az ízléstelennek tartott egyénieskedést. Egymás szemlélése a vásári ténfergések közben, sétákon és táncban, a túlnyomó többséget alkotó helybeli (vásárhelyi) ifjúság példája és a kirakóvásáron árusított öltözeti kellékek, kézműves portékák hatása alatt alakul állandóan a vidék népi öltözete. Ugyanígy a közös vásári tánc, a vásári kocsmákban, utcán és hazafelé menet felhangzó énekszó az egész környék népi táncának, költészetének, zenéjének egységes továbbfejlődését is befolyásolja.

Ha a letelepedett lakosság részére ily nevezetes esemény volt a vásár, a részben nomád, de mindenesetre szétszórtan élő cigányság számára különösen fontos társadalmi tényező. A cigányság egy része vásáraink aktív szereplője volt (lókupecsek, énekes koldusok, zenészek), de begyűlt a környék nagyszámú más cigány lakosa is. Páncélcsehen mindkét nagyvásár végén valamelyik bérelt csűrben cigánybált rendeztek, mely különösen a különböző falvakban felnőtt ifjúság egymás közti ismerkedésére volt egyedüli alkalom.

A vásárok tehát az árucserén túl a nép gazdasági ismeretei, tapasztalatai kicserélésének, a közizlés alakulásának, a társadalmi kapcsolatok létesülésének igen fontos intézménye. Számptalan tény arra mutat, hogy a sokadalmak a vidék közvéleményének is komoly alakító tényezői. Hosszú időn át nagy szerepe volt ebben az egyháznak (búcsú), majd az énekes rendnek, mely a legújabb nevezetes eseményekről tudósította a vásárok népét. A hivatalos vásári kikiáltók, dobosok hírverése csak a vásár rendtartására vonatkozott (elveszett jószág, a következő nagyvásár idejének kihirdetése stb.). Ezzel szemben különféle látott vagy hallott dolgokról a hír az egyes emberek közt szájról szájra adva is futótűzként elterjedhet. Egyesek vagy csoportok részéről kezdeményezett számtalan „rendbontó” mozgalomnak is színterei voltak a sokadalmak. A csiki székely búcsúk egy részét az egyházi hatóságok éppen az elharapózó verekedések vagy más „erkölcsbe”, „közrendbe” ütköző jelenségek miatt oszlatták fel már az elmúlt századok folyamán. Újabban a közigazgatás is korlátozta azokat. Némely búcsú vagy vásár az egymással versengő falvak, csoportok közti öldökléssé vagy rablássá fajult.¹⁵⁴ A történelem azonban a szégyenletes bujtotgatások mellett arról is megemlékezik, hogy nagy jelentőségű népi mozgalmak kiindulópontja volt a vásári sokadalom. Legnevezetesebb ezek közül a Horea-féle felkelés, melyhez a közhangulatot – amint az köztudomású – a topánfalvi vásáron a kocsmabérlők elleni zavargások készítették elő.

JEGYZETEK

- ¹ Gunda Béla: *The Wanderers of Carpatian Europe*. Hungarian Quarterly VI (1940). 449–457. *Az orosz vengerec „házalókereskedő” jelentésének néprajzi vonatkozásai*. Ethnographia, LXV. 1954. 76–86. Bednárík, R.: *Hmotná kultura slovenského l’udu*. Slovenska Vlastiveda. II. Bratislava, 1943. 125–156.
- ² Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból*. I–VI. Pest, 1868–1873. II. 77, 104, 117, 121, 128, 131, 133–138. stb. Bichigean, Vasile: *Plutăritul pe Someș*. Arhiva Someșeană, 1940. 157–180.
- ³ Densușianu, Ovid: *Viața păstorească*. I–II. București, 1922–1923 és Dragomir, N.: *Oierii mărgineni în Basarabia, Caucaz, Crimeea și America de Nord*. Lucrările Institutului de Geografie al Univ. Cluj. VI (1936–38). 164–178.
- ⁴ Itt elsősorban *Hétfalusi szekeresség* című még kéziratban levő tanulmányomra hivatkozom, amely csíki, valamint Beszterce, Szeben és Kolozsvár környékén gyűjtött adataimat is tartalmazza.
- ⁵ Vö. Iorga, Nicolae: *Istoria românilor prin călători*. I–IV. 2. kiadás. București, 1928–29. I. 6, 13, 30.
- ⁶ Orbán *i.m.* IV. 54, 55, 80, 137–138. V. 213. stb.
- ⁷ Saját gyűjtésem.
- ⁸ Ez utóbbira vonatkozóan vö. Sándor Gábor: *A kolozsvári Hóstat emberi erővel végzett teherhordási módjai és eszközei*. Kolozsvár, 1941.
- ⁹ Saját gyűjtésem.
- ¹⁰ Orbán *i.m.* I. 135. II. 40. III. 2, 149. VI. 346.
- ¹¹ Saját gyűjtésem.
- ¹² Dragomir *i.m.* i.h. 172.
- ¹³ Uo.
- ¹⁴ Moldován Gergely: *A magyarországi románok*. Budapest, 1913. 469.
- ¹⁵ Gunda *i.m.* i.h. Palotay Gertrúd: *Tót csipke, tót hímzés a XVIII. századi Erdélyben*. Kolozsvár, 1947.
- ¹⁶ Orbán *i.m.* IV. 87.
- ¹⁷ E szokást 100 évvel ezelőtt is említik. (Lásd Szilágyi Sándor: *Közlemények Erdély Bem előtti s alatti életéből*. Pest, 1850. Jósika Miklós: *Egy magyar család a forradalom alatt*. I–IV. Braunschweig, 1852. I. köt.)
- ¹⁸ Teszéri (Táncsics Mihály): *Honi utazás*. Pest, 1839.
- ¹⁹ Saját gyűjtésem Várfalván (1949).
- ²⁰ Dragomir *i.m.* i.h.
- ²¹ Saját gyűjtésem a hétfalusi Csernátfaluból (1947).
- ²² Saját gyűjtés Lupsán (1951) és Bucsumon (1954).
- ²³ Saját gyűjtésem Torockón (1949).
- ²⁴ Orbán *i.m.* V. 195.
- ²⁵ Kós Károly: *Méhészkedés a Mezőségen*. Ethnographia LX (1949). évf. 163.
- ²⁶ Bichigean, Vasile *i.m.* 157–180. A Teleki Károly Belső-Szolnok megyei főispán elnöklété alatt tartott értekezés teljes jegyzőkönyvét közli (latinból románra fordítva).
- ²⁷ Bichigean *i.m.* 174.
- ²⁸ Saját gyűjtésem Kolozsváron (1946).

- ²⁹ *Călători străini despre țările române*. I. (Îngrijit de M. Holban). București, 1968. Több XVI. századi adat: 160, 120, 125 (a Maroson Vinctől Szegedig s onnan Belgrádig való sószállítás, a víznek uszadékfáktól való megtisztítása), 161 (a Szamoson való sószállítás Déstől Szatmáron át Tokajig és Szolnokig). Az Oltra 1. Orbán *i.m.* I. 213.
- ³⁰ Fényes Elek: *Magyarország helyzete*. Pest, 1839. IV. 56–57.
- ³¹ *Batthyáni Vince Utazása... 1805-ik esztendőben*. Pest, 1818.
- ³² Vö. Angela Vlad Popovici: *Exploatarea pădurilor și plutăritul pe valea Bistriței moldovene* és T. Panfile: *Industria casnică la români*. București, 1910. 104. Utóbbi a moldvai tutajozás magyar kapcsolataira is kitér.
- ³³ Saját gyűjtésem Trunkon (1948), Bogdánfalván (1952) stb.
- ³⁴ Orbán *i.m.* II. 121, 131.
- ³⁵ Orbán *i.m.* II. 133, 77–78.
- ³⁶ Orbán *i.m.* II. 5. 134, 137–38, IV. 219.
- ³⁷ Saját gyűjtés.
- ³⁸ Orbán *i.m.* V. 60.
- ³⁹ Kunics: *Dacia Siculorum*. 78
- ⁴⁰ Orbán *i.m.* V. 75.
- ⁴¹ Kőváry László: *Székelyhon*. Kolozsvár, 1842.
- ⁴² Tarisznyás Márton néprajzkutató szíves közlése.
- ⁴³ Orbán *i.m.* I. 65.
- ⁴⁴ Orbán V. 91, 104, 111, 128, II. 138.
- ⁴⁵ Téglás Gábor: *Hunyad megyei kalauz*. Kolozsvár, 1902. 60. és Téglás G.: *Hunyad megye ősi magyarsága*. Ethn. 25. évf. 208.
- ⁴⁶ Ez utóbbira vonatkozóan I. Dragomir *i.m.* 182.
- ⁴⁷ Saját gyűjtésem Torockóról (1949) és Páncélcsehről (1950). A torockói vaskereskedők egy része Nagykaroly országos vásárain vette a „tót szekeret”, vagy Eperjesről, Fényesről rendelte.
- ⁴⁸ Saját gyűjtés és a következőkben idézendő művek.
- ⁴⁹ Orbán *i.m.* I. 36, 40, 65, 74, 91, 158, 17.
- ⁵⁰ Orbán *i.m.* II. 28, 54, 60, 117.
- ⁵¹ Orbán *i.m.* III. 17, 53, 97, 67.
- ⁵² Orbán *i.m.* V. 91, 122, 213.
- ⁵³ Malonyay Dezső: *A magyar nép művészete*. II. Budapest, 1909. 222.
- ⁵⁴ Ilyenek pl. az általunk tanulmányozott Csikmadaras, Korond, Makfalva, Barcaújfalú, Alsójára, Désháza, Zilah, a moldvai Gorzafalva s más fazekasfaluk, vagy a szállításánál sok helyet kívánó kosárféléket készítő gyékényes Mezőfele, a panusával dolgozó Szilágyfőkeresztúr, a vesszéből kötögető moldvai Pusztina stb.
- ⁵⁵ Saját gyűjtésem Csernátfaluból, Türkösről stb.
- ⁵⁶ Iorga *i.m.* I. 28. Már a XIV. században említik a szebeni szekereket, kik a Vöröstoronyi-szoroson naponta haladtak át.
- ⁵⁷ Dragomir *i.m.* 173–193.
- ⁵⁸ Orbán *i.m.* III. 123.
- ⁵⁹ Bogáts Dénes: *Háromszéki oklevél-szójegyzék*. Kolozsvár, 1943. 135. Orbán *i.m.* III. 123.
- ⁶⁰ Árokalji (Szentiváni Mihály): *Reminiscenciák 1837-ről*. Nemzeti Társalkodó, 1839. I. 201.

⁶¹ Iorga *i.m.* I. 265, 29.

⁶² Bethlen Miklós *Élete magától igazán íratott...* megemlékezik egy Bákón át Lengyelország irányába haladó Apafi korabeli, 600 szekérből álló erdélyi szállítmányról. Batthyáni *i.m.* 45–55. Beszterce meggazdagodását a „napkeleti országút”-tal magyarázza. N. Iorga pedig Moldva régi székhelye, Baia fejlődését hozza ugyanezzel a kereskedelmi úttal kapcsolatba (Iorga *i.m.* I. 22, 89.).

⁶³ Kós Károly: *Cahlele din Ciuc. Studii și cercetări de Istoria artei.* Anul 1954. (A mellékelt térkép a csíki edény elterjedésére.) Orbán is jelentősnek tartja a csíkiaknak Moldvából a Gyimesen át való gabonaszállítását (Orbán *i.m.* II. 78.).

⁶⁴ Saját gyűjtésem Kolozsváron (1946).

⁶⁵ Batthyáni *i.m.* i.h.

⁶⁶ Ecsedi István: *A debreceni jogatokról.* Néprajzi Értesítő. XII. 36–53. Fludorovics Zsigmond: *A matyókról.* Népr. Ért. XIV. 224.

⁶⁷ Morvay Péter: *Szokolya gazdálkodása.* Népr. Ért. XXX. 284.

⁶⁸ Novák József Lajos: *Rákospalota néprajza.* Népr. Ért. XII. 224.

⁶⁹ Báró Prónay Gábor: *Vázlatok Magyarhon népeletéből.* Pest, 1855. 61.

⁷⁰ Prónay *i.m.* 62.

⁷¹ Kós Károly *i.m.* Vö. még Orbán *i.m.* VI. 135. és Kolumbán Lajos: *A Barcaság és népe.* Budapest, é.n. 28–29. (Az önálló kereskedő szekeres nem tévesztendő össze a csak szállításra vállalkozó fuvarossal!).

⁷² Vö. Pokoly József: *A vármegyei intézmények története, 1301–1886.* Szolnok-Doboka vármegye monographiája (Szerk. Kádár József), I–VI. Dés, 1898–1902. I. 431–434.

⁷³ Györffy István: *A régi utak.* A Falu, 1922. 160. Györffy István: *Magyar falu – magyar ház.* Budapest, 1943. 26–29.

⁷⁴ Ennek kezdetleges, XVI. századi moldvai formája a ledeszkázott gerendatutaj (1. *Călători străini...* I. 199.).

⁷⁵ L. Szamota István: *Régi utazások Magyarországon és a Balkán-félszigeten.* Budapest, 1891. Iorga, N.: *Istoria românilor prin călători.* I–IV. București, 1928–1929. Molter Károly–Szeremlei László: *Hazai utazók Erdélyben.* Kolozsvár, 1942. *Călători străini despre țările române.* I. București, 1968. A munténiai adatok Iorga *i.m.* III. 203. és IV. 90. alapján és más munkákban közölt különböző egykorú leírások.

⁷⁶ Saját gyűjtésem Hétfaluból (1947). Az 1846-ban Sulina felé szekerező Orbán Balázs Mizil táján találkozik egy Galacról Brassóba gyapotot szállító hétfalusi szekeres karavánnal (Orbán Balázs: *Utazás Keleten.* Kolozsvár, 1861. I. 15.).

⁷⁷ Saját gyűjtésem Hétfaluban (1947).

⁷⁸ E csárda – Orbán szerint – egy 1820 tájt 30 székely kivándorló család által létesített falu közelében feküdt (Orbán: *Utazás Keleten.* VI. 131.).

⁷⁹ Saját gyűjtésem a Bákó vidéki Forrófalván (1949). Ilyen Brăila, Galac felé igyekvő, hatalmas kerekű gabonaszállító karavánok láthatók Munténiában is a XIX. sz. közepe táján. Vö. Orbán: *Utazás Keleten.* VI. 130 és Oroszhegyi Józsa: *Román élet* (1860–62). (Sajtó alá rend. Bíró Sándor.) Kolozsvár, 1942. 75.

⁸⁰ Saját gyűjtésem Hétfaluban (1947.).

⁸¹ Szamota *i.m.* 469.

⁸² Saját gyűjtésem. (Talán másfelé is szokásos lehetett a betyárok gubával való „ellátása”, s innen eredhet a kifejezés, hogy „leadja a gubát”). Előfordult, hogy a

betyárok meglátogatták az ismerős hétfalusi szekereket otthonukban (így pl. Kis János csernátfalusi szekerest).

⁸³ *Mezőkövesdi Újfalvy Sándor Emlékiratai*. Szerk. Gyalui Farkas. Kolozsvár, 1941. 319. Újfalvy leírja egy 80 szekérből álló székely sócsempésző karaván útját és harcát a határőrséggel az ósánci szorosban 1843-ban.

⁸⁴ Györffy István: *A csárda*. A falu, 1922. 221–222. Vö. még Györffy: *Magyar falu – magyar ház*. 225–227.

⁸⁵ Gönyey Sándor: *Adatok Galgamácsa néprajzához*. Népr. Ért. 32. évf. 35.

⁸⁶ Szabó T. Attila: *Kolozsvár települése a XIX. század végéig*. Kolozsvár, 1946. 54, 63, 121.

⁸⁷ Orbán *i.m.* II. 57.

⁸⁸ Orbán *i.m.* II. 44.

⁸⁹ Szendrey Ákos: *A népi élet társas összejövetelei*. Ethnographia, XLIX (1938). 124. („A búcsúkhöz hasonló ismerkedő és vendéglátási alkalmak a vásárok is”).

⁹⁰ *Călători străini...* 209, 218.

⁹¹ L. Népr. Ért. XVIII. évf. 35.

⁹² Batthyáni *i.m.*

⁹³ Orosz Endre: *Egy érdekes edénysorozat*. Népr. Ért. 22. évf. 149.

⁹⁴ Iorga *i.m.* IV. 33. Orbán *i.m.* VI. 387. és Valeriu Butură néprajzkutató szíves közlése.

⁹⁵ Orbán *i.m.* I–II. 120, 220–221, III. 75. IV. 115.

⁹⁶ Orbán *i.m.* II. 12–15 és Kós Károly: *Népies ikonfestés*. Utunk, 1967. 24. sz.

⁹⁷ Saját gyűjtésem az említett helyeken (1948).

⁹⁸ Saját gyűjtésem Mariselen (1961).

⁹⁹ Orbán *i.m.* I. 99, 104. II. 120, 78. III. 111.

¹⁰⁰ Orbán *i.m.* II. 12–15, 76.

¹⁰¹ Iorga *i.m.* I. 206.

¹⁰² Vö. T. Frîncu–Gh. Candrea: *Români din Munții Apuseni*. București, 1888. 67–72.

¹⁰³ Regélő, 1833. I. rész, 13. sz.

¹⁰⁴ Ernyey József: *A gainai leányvásár*. Népr. Ért. VIII (1907). 274.

¹⁰⁵ Ernyei *i.m.* i.h. Horvátországi adatokra utal, s idézi Rákóczi fejedelemnek a leánylopások csökkenése érdekében az itteni eladó lányokra vonatkozó ármaximalizálását.

¹⁰⁶ Az előbbieken kívül I. még Kolumbán S.: *A hósdatiak*. Ethnographia, VI (1895). 217–218. Péterfi Márton: *A páringi juhászat*. Népr. Ért. VI (1905). 196, és Orbán *i.m.* VI. 143. és III. 150.

¹⁰⁷ Kriza János: *Vadrózsák*. I. Kolozsvár, 1862, 29. Orbán *i.m.* III. 150.

¹⁰⁸ Szép fekvése és Kolozsvárról és Tordáról könnyű megközelíthetősége folytán a turisták is régóta felkeresik, többen leírták. Frîncu–Candrea, Ernyey s mások tudományos igényű leírásai után Florescu, Florea: *Tîrgul de pe Muntele Găina*. Sociologia Românească. II, (1937). 418–430. című tanulmánya ad róla rendszeres képet.

¹⁰⁹ Orbán *i.m.* I. 115.

¹¹⁰ Fülére, Orbán *i.m.* I. 226-on hivatkozik Benkő (*Spec. Trans.*) leírása kapcsán, Szentmártonra vonatkozóan lásd *uo.* II. 44., Kászonszék mindhárom vására egybeesik a falvak búcsúival (saját gyűjtés).

¹¹¹ A gyergyószentmiklósi levéltárban őrzött okmány kelte: Alfalu, 1800. május 12. Az adatot Tarisznyás Márton néprajzkutatónak köszönöm.

¹¹² Dragomir *i.m.* i.h.

¹¹³ L. például egy kézdivásárhelyi adatot 1755-ből. Bogáts *i.m.* 126.

¹¹⁴ Egyes XVI. századi moldvai adatok viszont arra figyelmeztetnek, hogy a régi vásárokon a fémpénz („ughi gotoi”, azaz készpénz) mellett járta a terménypénz és a cserevásár is. Erre utalhat az áruknak más vásári portékában („a buciului”, azaz a búcsú, vagyis vásár áru viszonyértékében) való becslésének szokása. L. Iorga *i.m.* I. 108.

¹¹⁵ Saját gyűjtés, kiegészítve különböző kalendáriumi megjegyzésekkel.

¹¹⁶ Orbán *i.m.* I. 22, 162. IV. 207.

¹¹⁷ Bogáts *i.m.* 5.

¹¹⁸ Orbán *i.m.* II. 44. III. 149, 123.

¹¹⁹ Ernyey *i.m.* i.h.

¹²⁰ Különböző kalendáriumi bejegyzések összevetése alapján.

¹²¹ Orbán: *Torda* 166. Még az 1880-as években is évente 11–15 000 szarvasmarha cserélt itt gazdát. Híres lóvásárai is voltak.

¹²² Kós Károly: *A páncélcsehi vásár*. Korunk, 1969. 524–534 (helyszínrajz is).

¹²³ Kós Károly: *Hunyadi híres vásárok*. Igazság, 1968. nov. 10.; *Hajdani torockói vásárok*. Falvak Dolgozó Népe, 1969. 2. sz.; *A nyárádszeredai nagyvásáron*. Falvak Dolgozó Népe, 1969. nov. 19.

¹²⁴ Az alsójárai unitárius egyházközség jegyzőkönyvéből.

¹²⁵ Czirbusz Géza: *A Jára völgye és népe*. Erdély, 1895. évf. 261.

¹²⁶ Aszalós János: *Alsójára története* (Kézirat).

¹²⁷ Orbán: *Torda*. 164–166. Torda „zabos”-ló vásárai már 1075-ben nevezetesek, hetivásárának engedélye 1291-ből való, 1603-ban a vásárbíró hatáskörét, a kufárok szerepét és a mértékegységeket (font, véka, ejtel) szabályozzák.

¹²⁸ Vö. Hantos Gyula: *Kétvízközi majorok*. Kolozsvár, 1943. 47–52. és Szabó T. Attila *i.m.* 86, 93, 94.

¹²⁹ Saját gyűjtésem Hídalmasón.

¹³⁰ Orbán *i.m.* II. 40, 104.

¹³¹ Saját gyűjtésem a Fekete-Körös völgyében (1947).

¹³² Aszalós *i.m.*

¹³³ Saját gyűjtésem Páncélcsehen (1950).

¹³⁴ Saját gyűjtésem Bodonkúton (1948–50 körül).

¹³⁵ Bogáts *i.m.* 83. Adata Kézdivásárhelyről 1809-ből.

¹³⁶ Saját gyűjtésem Páncélcsehen (1950).

¹³⁷ Jókai Mór: *Regényes kóborlások Erdélyben*. Vasárnapi Újság, 1858.

¹³⁸ *Az erdélyi ref. egyház zsinati határozatai 1783-ból és 1794-ből*.

¹³⁹ Saját gyűjtésem Páncélcsehen.

¹⁴⁰ Bogáts *i.m.* 7, 101.

¹⁴¹ Szendrey Zsigmond: *Szatmár megye néphagyományai*. Ethn. XXXIX (1928).
29. Saját gyűjtésem és Györffy István: *Babonás hiedelmek és szokások a fekete-körös-völgyi magyaroknál*. Ethn. XXVII (1916). 84.

¹⁴² Saját gyűjtésem Páncélcsehen (1950).

¹⁴³ Sztripszky Hiador: *Igricek-énekeskoldusok*. Ethn. XIX. évf. 348. Kö-

zölve hét vallásos, moralizáló és egy balladaszerű ének is az 1879-es lövétei tűzvészről.

¹⁴⁴ Sztripszky *i.m.* 346. Több más adat is van ezek működésére. Az 1552-ben említett simándi igric neve (Moldován Mihály) utalhat az ukrán-délorosz kolduló igric renddel való kapcsolatra.

¹⁴⁵ Szabó T. Attila *i.m.* 93. Egykor a kolozsvári piac közepén is állott ilyen szégyenoszlop, melyhez közmegszégyenítés céljából kötözték a vétkeket.

¹⁴⁶ Ezek a látványosságok, szórakozási alkalmak Páncélcseh vásárain is ismeretek. A körhinta máig működik (saját adatgyűjtésem 1950-ből).

¹⁴⁷ Bogáts *i.m.* 102. és a gyergyószentmiklósi levéltár említett oklevele.

¹⁴⁸ Vö. Dragomir *i.m.* i.h. és saját gyűjtésem Hétfaluból.

¹⁴⁹ A tordai kofapecsenye oly nevezetes volt, hogy a Tordán áthaladó utas még a vendéglőbe is vitetett magának belőle. Vö. Orbán: *Torda*, 265.

¹⁵⁰ Orbán: *Torda*, 265.

¹⁵¹ Lásd az Erdélyi Néprajzi Múzeum régi kolozsvári pogácsa-dúc gyűjteményét.

¹⁵² A mézespogácsa-készítés emlékeit és mai jelentőségét közelebbről a fekete-körös-völgyi Gyantán tanulmányoztam 1949-ben.

¹⁵³ Páncélcsehen így járt el Cristorean Iuon, Filip Vasile, Costin Iuon, Găvri-luț Victor, Szótelkén Rus Gusin, Mitirig Iuon és mások.

¹⁵⁴ Ilyenekről tudunk pl. Bánffyhunyon 1940-ből, Páncélcsehen meg 1918-ból és 1944-ből.